

Examining the Effect of Ethics and Citizenship Education Courses on Students' Moral Maturity and Active Citizenship Levels

Yusuf YILDIRIM^{1,a}, Gülbahar KOYUNCU İDİ^{1,b*}, Süleyman İDİ^{3,c}

¹Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye

³Milli Eğitim Bakanlığı, Siirt, Türkiye

Research Article

Info

*Corresponding author

History

Received: 16.02.2026

Accepted: 09.04.2026

Published Online: 30.04.2026

This paper was checked for plagiarism using intihal.net during the preview process and before publication.

ABSTRACT

This study aims to determine the extent to which the Ethics and Citizenship Education course, offered as an elective in middle school, affects students' moral and active citizenship levels. Within the scope of the study, students attending two separate schools were designated as the control and experimental groups. The control group consisted of 14 students, while the experimental group consisted of 9 students. Semi-structured interview forms were used to determine the moral and active citizenship levels of the participating students and teachers who took the Ethics and Citizenship Education course. Moral maturity and active citizenship scales were applied to determine the students' moral maturity and active citizenship levels. The data obtained using the mixed-methods design were analyzed using quantitative and qualitative methods. Quantitative analyses were performed using methods such as t-tests and ANOVA, while qualitative analyses were evaluated using content analysis. According to the findings obtained from quantitative analyses, there was no statistically significant difference between the pre-test and post-test scores of the experimental and control groups in terms of both moral maturity and active citizenship levels ($p > .05$). This situation revealed that the short-term implementation of the Ethics and Citizenship Education course did not create a meaningful change in students. It can be said that the measurement tools applied throughout the academic year did not create sufficient change in students' value judgments and behavior patterns. The Ethics and Citizenship Education course needs to be planned in a long-term and sustainable manner to achieve the desired changes in students' value judgments and behavior patterns. Furthermore, the methods and techniques used in the course should encourage active student participation, and the course should be designed to be effective not only within the school but also outside of it.

Keywords: Active citizenship, moral maturity, morality and citizenship education, social studies

Ahlak ve Yurttaşlık Eğitimi Dersinin Öğrencilerin Ahlaki Olgunluk ve Etkin Vatandaşlık Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi

Araştırma Makalesi

Bilgi

*Sorumlu yazar

Süreç

Geliş: 16.02.2025

Kabul: 09.04.2026

Yayınlanma: 30.04.2026

Bu çalışma ön inceleme sürecinde ve yayımlanmadan önce intihal.net yazılımı ile taranmıştır.

License

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

ÖZ

Bu çalışmada ortaokulda seçmeli ders olarak verilen Ahlak ve Yurttaşlık eğitimi dersinin öğrencilerin ahlaki ve etkin vatandaşlık düzeylerini ne ölçüde etkilediği amaçlanmaktadır. Çalışma kapsamında iki ayrı okulda öğrenim gören öğrenciler kontrol ve deney grubu olarak belirlenmiştir. Kontrol grubunda 14 öğrenci, deney grubunda ise 9 öğrenci yer almaktadır. Ahlak ve Yurttaşlık eğitimi dersini gören katılımcı öğrencilere ve öğretmenlere ahlaki ve etkin vatandaşlık düzeylerini tespit etmek için yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Öğrencilerin ahlaki olgunluk ve etkin vatandaşlık düzeylerini belirlemek amacıyla ahlaki olgunluk ve etkin vatandaşlık ölçekleri uygulanmıştır. Karma desen yöntemi ile elde edilen veriler nicel ve nitel yöntemlerle analiz edilmiştir. Nicel yöntem ile yapılan analizler t-testi, ANOVA gibi yöntemlerle, nitel yöntem ile yapılan analizler ise içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Nicel analizlerden elde edilen bulgulara göre Ahlak ve Yurttaşlık Eğitimi dersinin öğrencilerin; deney ve kontrol gruplarının hem ahlaki olgunluk hem de etkin vatandaşlık düzeyleri açısından öntest ve sontest puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p > .05$). Bu durum, Ahlak ve Yurttaşlık Eğitimi dersinin kısa vadede uygulanmasının öğrencilerde anlamlı bir değişim yaratmadığını ortaya koymuştur. Bir eğitim öğretim yılı süresince uygulanmış olan ölçme araçlarının öğrencilerin değer yargıları ve davranış biçimlerinde yeterli derecede değişim yaratmadığı söylenebilir. Ahlak ve Yurttaşlık Eğitimi dersinin öğrenci değer yargıları ve davranış biçimlerinde istenen değişimlerin gerçekleşmesi için uzun vadeli ve sürdürülebilir bir şekilde planlanması gerekmektedir. Ayrıca derste kullanılacak yöntem ve teknikler öğrencilerin aktif katılımını desteklemeli ve ders öğretimi sadece okul içinde değil, okul dışında da etkili olacak şekilde tasarlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Ahlak olgunluk, etkin vatandaşlık, sosyal bilgiler, ahlak ve yurttaşlık eğitimi

^a yusufyildirimakademik@gmail.com

^b <https://orcid.org/0000-0003-0035-8443>

^c bhkrync@gmail.com

^d <https://orcid.org/0009-0005-9223-1598>

Atf: Yıldırım, Y., Koyuncu İdi, G. & İdi, S. (2026). Ahlak ve yurttaşlık eğitimi dersinin öğrencilerin ahlaki olgunluk ve etkin vatandaşlık düzeylerine etkisinin incelenmesi. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 47-68. <https://doi.org/10.53506/egitim.1889217>

Cite: Yıldırım, Y., Koyuncu İdi, G. & İdi, S. (2026). Examining the effect of ethics and citizenship education courses on students' moral maturity and active citizenship levels. *Academia Journal of Educational Research*, 11(1), 47-68. <https://doi.org/10.53506/egitim.1889217>

Giriş

Eğitim yaşam boyu süren ve insan hayatını bütüncül etkileyen bir özelliğe sahiptir. Eğitim ilk olarak aileden başlar ve yaşam boyu devam eden (Aydın, 2019) bir süreçtir. Öğrencilerin bilgi, beceri, davranış ve tutumlarının geliştirilmesini, pekiştirilmesini ve hayata aktarılmasını sağlayan eğitim, sadece okul hayatı veya ders kitaplarına indirgenmesi öğrencilerin gelişimi için yeterli değildir. Dolayısıyla bireyin çok yönlü gelişebilmesi için başta aile olmak üzere sosyal çevrenin imkânlarından yararlanılması bir tercihten öte gereklilik arz etmektedir. Zira eğitim bireyin sadece bugününe değil geleceğine ve hatta yaşamının tamamına etki etmektedir.

Eğitim, insanın zihin, beden ve ruhunun olgunluğa erme yolculuğu olarak ifade edilebilir (Yıldırım ve Çalışkan, 2021). Durkheim'a göre eğitim, yetişkin nesillerin toplumsal hayata henüz hazır olmayan bireyler üzerinde uygulanan her türlü etkidir (Arslan ve Eker, 2019). Eğitim ile bireye kazandırılması istenen iyi özellikler, toplumun yapısında da değişikliklerin gerçekleşmesine zemin hazırlamaktadır. Bu amaçla eğitim ve özelde ahlak eğitimi ile bireylerin iyi insan, iyi vatandaş olarak yetişmesi, nihayetinde değişen koşullara uyum sağlayabilen bireyler ortaya çıkarması hedeflenmektedir.

Eğitim, bireyin bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor olmak üzere çok yönlü gelişmesine fırsat oluşturur. Duyuşsal boyutta eğitimin odaklandığı konular arasında değer, tutum, inanç, ahlak gibi konular yer almaktadır. Bu konular insanın duyu durumlarını geliştiren ve olumlu değerler kazanmasına katkı sağlayan kavramlardır. Duygu durumları olumlu yönde gelişen bireyler, ahlak ve değerleri de özümsemeyi kolayca gerçekleştirirler. Bu içselleştirme süreci, aileden sonra eğitimin bir işlevi haline gelmiştir. İnsanlık tarihi incelendiğinde ahlak, değer ve yurttaşlık eğitiminin sürekli yapıldığı görülmektedir (Yıldırım, 2019). Bu eğitimlerin verilmesindeki ortak amaç iyi insan ve iyi vatandaş yetiştirmek şeklinde ifade edilebilir. Nitekim bu iki nitelik aynı zamanda ahlaklı bir birey olarak da kabul görmektedir.

İyi insan ve iyi vatandaş bağlamında bir toplumun ulaşmak istediği hedefler, o toplumda yaşayan bireylerde olması gereken olumlu davranışlar ile yakından bağlantılıdır (Yılar, 2024). Genel anlamda bu olumlu davranışlar ahlak olarak adlandırılabilir. Ahlak kelimesinin etimolojik olarak incelendiğinde Arapça, İbranice ve Latince kökenli kelimelerle ilişkili olduğu söylenebilir. Hatta ahlak kelimesi anlam bakımında bu dillerdeki karşılıklarıyla bağlantı içerisinde olduğu görülmektedir. Bu bağlamda ahlak kelimesi, karakter ve huy gibi anlamların dışında töre, gelenek, adet gibi anlamlara da geldiği (Bodur, 2017) kabul edilmektedir. Literatürde yapılan ahlakla ilgili tanımlardan bazıları:

- Türk Dil Kurumu (2025) ahlak kelimesini "Bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları; aktöre, sağtöre" olarak tanımladığı görülmektedir.
- Canlılar dünyasında sadece insanların bilincinde olduğu bir fenomendir ve sadece insana özgüdür. Bununla

birlikte ahlak, kültürle de ilişkilidir ve kültürel yapıdan etkilenmektedir (Aygün, 2024).

- Ahlak, bireyin karakter yapısını ve davranışlarını değerlendirebilmesine olanak sağlayan kuralları içeren bir olgudur. Ahlakın kaynağı dini ilkeler veya toplumsal gelenekler olabilir. Bu toplumsal gelenekler veya dini ilkeler ahlaki davranışların ve değerlerin düzenleyicisi durumundadır (Nas, 2023).

Ahlak anlayışının birey ve toplum açısından taşıdığı önem eğitim kurumlarının ahlak eğitimine yönelmelerine neden olmuştur. Tarihin her döneminde tüm uygarlıklarda önem verilen bir kavram olan ahlak eğitimi, özellikle çocukluk ve gençlik dönemindeki bireylere iyi ahlakı içeren bilgi, inanç ve davranış becerileri kazandırmaktadır. Ahlak eğitimi, bireylerin ahlaki değerler hakkında bilgi sahibi olmalarını ve bu değerlerle tutarlı davranışlar sergilemelerini hedefler (Akbaş, 2008).

Bir ahlaki değerın uygulanması ve davranışa dönüştürülmesi için psikolojik ile sosyal becerilerin sergilenmesi önemlidir. Bu beceriler ise eğitimle kazandırılmaktadır. Ahlak ve eğitimin bir arada ele alınması ile erdem ve beceriler arasında bağ kurulmuş, bireyin davranışlarında ahlaka uygun özelliklerin oluşmasına katkı sağlamıştır (Meydan, 2021). Ahlakın bireysel yönü olduğu gibi toplumsal yönü de bulunmaktadır. Toplumsal yönden ahlaki değerler davranış kalıplarının oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Toplumsal hayatta ahlak ile değer arasında sıkı ve karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. Her toplumun kendine ait değerleri bulunmaktadır ve bu değerleri nesiller boyu devam ettirmek istemektedir. Değerlerin taşıyıcısı olan kültürel öğeler, bu birikimi gelecek nesillere aktarmayı ve benimsetmeyi amaçlamaktadır. Okullar bu işlev için en uygun yerlerdir. Okullarda verilen ahlak eğitimi, kültürel öğelerden bağımsız olamaz (Avcı ve Memişoğlu, 2016). Kültürel öğelerle işbirliği içerisinde yürütülen bu çalışmalar ile bireylere ahlak eğitimi verilmeye çalışılmaktadır. Bununla birlikte okullarda verilen ahlak eğitimi bireyin ahlak gelişiminde tek başına rol oynayamaz. Bireyin ailesi, çevresi, arkadaş grubu gibi çeşitli faktörler de ahlaki durumu belirlemektedir. Ancak çocukların günün büyük bölümünü okullarda geçirmesi, bu dönemdeki ahlak eğitiminin bireyin karakter gelişimini belirleyici kılmaktadır.

Ahlak ile yakından ilişkili olan değerler, bireylerin nasıl davranması gerektiğini belirleyen ve davranışların sorgulanmasına rehberlik eden ilkeler olarak ifade edilebilir. Değerler sayesinde toplumlar var olur ve toplumsal birlik ve beraberlik ilişkisi güçlenir. Değerlerin bireylere kazandırılması ise eğitim yoluyla mümkün olabilmektedir (Çetin ve Balanuye, 2015). Değerler ve eğitim ilişkisini fark eden hükümetler, değerleri okul ve öğretim programlarına doğrudan ya da dolaylı olarak dahil etmiştir. Bunun için de farklı dersler altında değerler işlenmektedir. Bu derslerden biri, demokratik toplum anlayışı bağlamında iyi vatandaş yetiştirmeyi amaçlayan yurttaşlık dersidir.

Yurttaşlık eğitimi, devletlerin istedikleri vatandaş tipini oluşturmada kritik bir rol üstlenmektedir. Ayrıca yurttaşlık

eğitimi sosyal, ekonomik ve siyasal açıdan da özel bir önem taşımaktadır. Yurttaşlık bilincinin çocukluk yıllarında kazandırılmasının daha kalıcı ve etkili olmasından dolayı bu eğitim, müfredatlarda önemli bir yere sahiptir (Bektaş, 2019). Yurttaşlık eğitimi sadece devletlerin belirledikleri politikalar çerçevesinde verilen bir ders değildir. Değerler eğitimi ve yurttaşlık eğitimi birbirleri ile ilişkilendirilerek bütüncül bir anlayışla okullarda öğrencilere sunulmaktadır. Yurttaşlık eğitimi dersinde iyi bir vatandaş olmanın güçlü ahlaki değerler ile mümkün olabileceği öğrencilere aktarılmaktadır.

Günümüzün hızla değişen ve karmaşık hale gelen dünyasında hızlı düşünen, eleştirel düşünceye sahip, sorgulayan bireylere daha çok ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda toplumlar, sosyal problemlerde ve olaylarda daha etkin rol alabilen vatandaşların yetiştirilmesine önem vermektedir. Bu durum vatandaşlık eğitiminin önem kazanmasına ve etkin vatandaş kavramının gündeme gelmesine yol açmıştır (Değirmenci ve Eskici, 2019). Etkin vatandaş, demokratik toplumların kendi bireylerine kazandırdığı bilgi ve beceriler doğrultusunda gerekli değerlere sahip olan ve yaşadığı toplumdaki sorunlarla yakından ilgilenip bu sorunların çözümüne katılmaktan çekinmeyen bireydir. Etkin vatandaşlığı bireyler arasında etkili olması için yeterli düzeyde bir eğitimin verilmesi gerekmektedir (Yılar, 2024). Eğitim kavramına bağlı olarak etkin vatandaşlığın kazandırılmasında okullara önemli görevler düşmektedir. Bu bağlamda okullarda; vatandaşlığın önemi, bireyin hak ve sorumlulukları ile toplumsal grup ve kurumların yapısını kavramasına yönelik bilgi ve beceriler kazandırılmaya çalışılmaktadır. Bunun yanı sıra toplumsal sorunların neler olduğu, bu sorunların nasıl çözülebileceğine dair farkındalık da öğrencilere aktarılmaktadır.

Toplumun, şimdiki ve gelecek kuşaklara aktarmak istediği toplumsal kuralları benimsetmeyi amaç edinen ahlak eğitiminin nihai amacı bireyleri ahlaki açıdan olgunlaştırmaktır. Ahlaki olgunluk kavramı incelendiğinde bu konuya farklı yaklaşımlar geliştiren farklı düşünce akımlarının olduğu görülmektedir (Tekin, 2017). Her ne kadar farklı yaklaşımlarla ele alınsa da ahlaki olgunluk, bireyin zihinsel, duygusal ve davranışsal becerilerini bir bütün içerisinde geliştiren ahlaki davranışın meydana gelmesi süreci ve bu süreçte bireyin benimsediği ahlaki anlayışına yönelik geliştirdiği üst düzey yaklaşım olarak ifade edilebilir (Kaya ve Aydın, 2011).

Ahlak ve yurttaşlık eğitimi dersi bireylere çocukluk yıllarından itibaren temel ahlaki değerleri öğretmeye çalışan bir ders olarak öne çıkmaktadır. Ahlak eğitimi, bireylerin vicdanları ile yargılama becerisini geliştirip olumlu davranışların ortaya çıkmasına zemin hazırlama gayesi içindedir (Yalçın, 2023). Ahlak eğitimi aracılığıyla bireylerin toplumdaki diğer insanları anlamaları ve farklı bakış açıları kazanmaları, bu sayede karakterlerinde olumlu dönüşümler yaşamaları hedeflenmektedir.

Ahlak ve Yurttaşlık dersi doğrultusunda bireylerin iyi ve ahlaklı kişiler olup etik kuralları içselleştirmeleri istenmektedir. Ahlak eğitimi aracılığıyla bireylerin ahlaki kuralları içselleştirip bu kuralları alışkanlık haline

getirmeleri hedeflenmektedir. Yurttaşlık eğitimi kısmında ise bireylerin ahlaklı olmaları hedeflendikten sonra mevcut ideolojilerin zihinlerde meşrulaştırılarak iyi bir yurttaş olması amacı yer almaktadır (Akagündüz, 2016). İyi bir yurttaş ulusal kimliğe ve ulusal değerlere sahip birey olarak tanımlanabilir.

Literatürde ahlaki olgunluk ve yurttaşlık konuları üzerinde farklı araştırma ve çalışmaların yer aldığı görülmektedir. Ahlaki olgunluk alanında yapılan çalışmaların en önemlilerinden biri Lawrence Kohlberg'e çalışmadır. Aktaş ve Kartopu (2024), ahlaki olgunluğun dindarlık eğilimleri üzerine etkisine ilişkin bir çalışma yapmıştır. Çekin (2013), öğretmen adaylarının ahlaki olgunluk düzeylerini incelemiştir. Tekin (2017), farklı yaklaşımlarda ahlaki olgunluk kavramına yönelik anlaşılma ve bu kavrama yönelik değişimlerin nasıl gerçekleştiğini incelemiştir. Yıldırım (2014) tarafından yapılan bir çalışmada, 5 ve 6.sınıf öğrencilerinin ahlaki ve sosyal olgunluk düzeylerinin tespiti ve bu iki kavram arasında ilişki olup olmadığı belirlenmek istenmiştir. Düzce (2019) tarafından yapılan yüksek lisans çalışmasında, eğitim fakültesi öğrencilerinin demokratik algı ve tutumları ile ahlaki olgunluk düzeyleri arasında nasıl bir ilişki olduğu ele alınmıştır. Çevik ve Erçetin (2021) tarafından yapılan bir çalışmada, ortaöğretim kurumunda öğrenim gören öğrencilerin vatandaşlık algılarını ölçecek geçerli ve güvenilir Likert tipi bir ölçme aracı geliştirilmek istenmiştir. Çalışkan ve Yıldırım (2020), ortaokul öğrencilerinin etkin vatandaşlık değerlerine yönelik seviyelerini tespit etmek ve araştırmak için etkin vatandaşlık değerleri ölçeği geliştirmiştir.

Yapılan incelemeler sonucunda, ahlaki olgunluk ve yurttaşlık dersine ilişkin deneysel bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle, çalışmamızda ortaokul öğrencilerinin ahlaki olgunluk ve etkin vatandaşlık düzeylerinin deneysel bir yaklaşımla incelenmesi ve ardından öğretmen ve öğrencilerin görüşleriyle desteklenerek olgubilim yöntemiyle veri çeşitlendirilmesi, alana önemli bir katkı sağlayabilecektir. Araştırmanın deneysel olarak planlanması, karma yöntem kullanılarak farklı perspektiflerden veri toplanması, çalışmayı hem gerekli hem de değerli kılmaktadır. Bu araştırmanın amacı, Ahlak ve Yurttaşlık Eğitimi dersinin öğrencilerin ahlaki olgunluk ve etkin vatandaşlık düzeylerine olan etkilerini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

1-Ahlak ve Yurttaşlık Eğitimi dersi, öğrencilerin ahlaki olgunluk düzeylerini ne ölçüde etkilemektedir? Öğrencilerin öntest ve sontest puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?

2-Ahlak ve Yurttaşlık Eğitimi dersi, öğrencilerin etkin vatandaşlık düzeylerini ne ölçüde etkilemektedir? Öğrencilerin öntest ve sontest puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?

3-Ahlak ve Yurttaşlık Eğitimi dersinin değer kazandırmaya yönelik etkisine ilişkin öğretmenlerin ve katılımcı öğrencilerin görüşleri nelerdir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırmada yöntem olarak nicel ve nitel araştırmaların birlikte kullanıldığı karma desenden yararlanılmıştır. Karma desen yöntemlerinden keşfedici-sıralı karma desen kullanılmıştır. Keşfedici sıralı desen yöntemi, ilk olarak nicel veri toplama ve analizle başlamaktadır. Ardından nitel aşamaya geçilmekte ve istatistiksel unsurlar belirlenip değişkenler ölçülmektedir (Toraman, 2021). Bu doğrultuda keşfedici sıralı desende araştırma, öncelikle nicel veri toplama ve analiz süreciyle başlamış, elde edilen bulgular ışığında nitel veri toplama ve analiz aşamasına geçilmiştir.

Bu araştırmada, Ahlak ve Yurttaşlık Eğitimi dersinin öğrencilerin ahlaki olgunluk ve etkin vatandaşlık düzeylerine etkisini belirlemek amacıyla kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Eğitim araştırmalarında

bütün şartların kontrol altına alınamamasından dolayı yarı deneysel desen tercih edilmektedir. Yarı deneysel desen kapsamında deney grubunda 9, kontrol grubunda ise 14 öğrenci yer almaktadır. Bu araştırmada deneysel bir işlem olarak söz konusu ders süreci uygulanmış ancak öğrenciler rastgele atanmak yerine mevcut sınıflardan oluşturulmuştur.

Bu araştırmanın nitel kısmı için fenomenolojiden yararlanılmıştır. Creswell'e (2013) göre fenomenoloji, birkaç kişinin bir fenomen/olgu veya kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerinin ortak anlamını tanımlayan bir araştırma modelidir. Merriam ise (2013) fenomenolojide verilerin, deneyimin temel yapısını ve değerini betimlemek amacıyla toplandığını belirtmiştir. Bu bağlamda yürütülen araştırmada, öğretmen ve katılımcı öğrencilerin Yurttaşlık ve Ahlak Bilgisi dersinin değerler edinimi sürecine etkisi derinlemesine incelenmiştir.

Tablo. 1 Araştırma Deseni

Gruplar	Öntest	Deneysel İşlem	Sontest
Deney Grubu	1.Ahlaki olgunluk ölçeği 2.Etkin vatandaşlık değerler ölçeği	Seçmeli Ahlak ve Yurttaşlık eğitimi dersi işlendi	1.Ahlaki olgunluk ölçeği 2.Etkin vatandaşlık değerler ölçeği
Kontrol Grubu	1.Ahlaki olgunluk ölçeği 2.Etkin vatandaşlık değerler ölçeği	Seçmeli Ahlak ve Yurttaşlık eğitimi dersi yerine farklı seçmeli ders aldılar.	1.Ahlaki olgunluk ölçeği 2.Etkin vatandaşlık değerler ölçeği

Çalışma Grubu

Araştırma karma desen kapsamında yürütüldüğü için çalışma grubu nitel ve nicel olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Her bir çalışma grubu için bilgiler Tablo 2'de verilmiştir.

Nicel kısma yönelik çalışma grubu: Araştırmanın evreni Siirt ilindeki Ahlak ve Yurttaşlık Eğitimi dersini gören 8.sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Siirt ilinde öğrenim gören 23 8.sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Bu 23 öğrencinin 9'u deney grubu, 14'ü ise kontrol grubunu oluşturmaktadır. Bu gruplar benzer sosyo-ekonomik düzeylere sahip okullardan seçilmiştir. Yapılan araştırmada çalışma grubu, uygulamanın yürütüldüğü okuldaki seçmeli Ahlak ve Yurttaşlık Eğitimi dersi alan ve gönüllü olarak katılan 8. sınıf öğrencilerinden

oluşturulmuştur. Kontrol grubu ise, aynı sınıf düzeyine sahip ancak başka seçmeli bir ders alan öğrencilerden oluşturulmuştur. Grupların bu şekilde oluşturmanın asıl nedeni, var olan sınıf mevcudunun doğal yapısında olması ve araştırmanın mevcut sınıf ortamında yürütülmesidir.

Nitel kısma yönelik çalışma grubu: Araştırmaya katılan çalışma grubu öğretmen ve öğrencilerden oluşmaktadır. Bu kişilerin nitel çalışma grubuna dâhil edilme nedeni, öğrencilerin eğitim sürecine doğrudan katılmış olmaları ve öğretmenlerin bu derse ilişkin gözlem ve deneyimlere sahip olmalarıdır. Her iki grubun da derse yönelik yaşantı ve deneyimlerinin bulunması, araştırmanın fenomenolojik deseniyle uyum göstermektedir. Nitekim fenomenoloji, bireylerin belirli bir olguya ilişkin deneyimlerinden ve bu deneyimlere yükledikleri anlamlardan hareket etmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik ve Betimsel Özellikleri

Desen	Grup	Kategori	Alt Boyut	N
Nicel	Öğrenci grubu	Deney grubu	Kız	5
		Erkek	4	
	Kontrol grubu	Kız	6	
		Erkek	8	
Nitel	Öğretmen grubu	Yaş	25-30 yaş arası	5
			31-40 yaş arası	3
		Cinsiyet	Kadın	6
			Erkek	2
		Sosyal Bilgiler	Sosyal Bilgiler	5
			Fen Bilimleri	1
	Öğrenci grubu	Yaş	13 yaş	6
			14 yaş	3
		Cinsiyet	Kadın	5
			Erkek	4

Öğretmen grubuna bakıldığında, yaş dağılımının daha çok 25–30 yaş aralığında (n=5) toplandığı, bunun yanında 31–40 yaş grubundan da katılımcıların yer aldığı (n=3) görülmektedir. Cinsiyet dağılımına bakıldığında çoğunluğun kadın öğretmenlerden (n=6) oluştuğu, erkek öğretmenlerin ise daha az sayıda (n=2) olduğu göze çarpmaktadır. Branş değişkenine bakıldığında ise Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin (n=5) ağırlıkta olduğu, diğer branşlardan Fen Bilimleri (n=1), Türkçe (n=1) ve İngilizce (n=1) öğretmenlerinin de çalışmaya dahil edildiği görülmektedir.

Öğrenci grubunda, yaş kategorisinde 13 yaşındaki öğrencilerin (n=6) çoğunlukta olduğu, 14 yaşındaki öğrencilerin ise (n=3) daha düşük oranda olduğu görülmektedir. Öğrencilerin cinsiyet kategorisindeki dağılıma bakıldığında kadın öğrencilerin (n=5) erkek öğrencilerden (n=4) biraz daha fazla olduğu tespit edildiği görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma karma desen kapsamında yürütüldüğü için nicel ve nitel veri toplama araçları birlikte kullanılmıştır.

Nicel veri toplama araçları: Bu çalışmada veri toplamak amacıyla Ahlaki Olgunluk Ölçeği ve Etkin Vatandaşlık Düzeyi Ölçeği olmak üzere iki farklı ölçme aracı kullanılmıştır.

Ahlaki Olgunluk Ölçeği:

Ay (2020) tarafından geliştirilen Ahlaki Olgunluk Ölçeği (AOÖ), 5'li Likert tipi olarak toplam 17 maddeden oluşan bir ölçektir. Ölçek içerisinde ters madde bulunmamakta ve ölçekte alınabilen en yüksek puan 85 olarak belirtilmektedir. Katılımcıların ölçekteki puanları yükseldikçe ahlaki olgunluk düzeyinin de yükseldiği kabul edilmektedir. Ölçeğin güvenilirliğine yönelik analizlerde CronbachAlfa .916, iki yarı güvenilirliği ise .891 olarak bulunmuştur.

Etkin Vatandaşlık Düzeyi Ölçeği:

Yıldırım (2020) tarafından geliştirilen Etkin Vatandaşlık Değerleri Ölçeği (EVDÖ), 5'li Likert tipi, altı alt boyuttan (adil olma, doğruluk-dürüstlük, sevgi, saygı, sorumluluk, yardımseverlik) ve toplam 82 maddeden oluşan bir ölçektir. Ölçekte yer alan on altı madde olumsuz olup ters puanlanma ile değerlendirilmektedir. Yardımseverlik değeri alt ölçeği bireysel ve toplumsal boyutlara sahip iki boyutlu bir yapıya sahiptir. Diğer tüm ölçekler ise bireysel, toplumsal ve evrensel boyutları bulunan üç boyutlu yapılardan oluşmaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .95, Spearman-Brown yarı yarıya güvenilirliği .89 ve test-tekrar test güvenilirlik katsayısı .84 olarak bulunmuştur.

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu:

Nitel veri toplama aracı öğrenci görüşlerini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Söz konusu formlar, araştırmacının amacı kapsamında öğrenci ve öğretmen görüşlerini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından ayrı ayrı hazırlanmıştır. Bu doğrultuda yapılan

literatür taramasının ardından her bir çalışma grubu için soru havuzları oluşturularak taslak formlar hazırlanmıştır. Oluşturulan taslak formlar alanda çalışan üç akademisyen ve bir öğretmenden oluşan uzman görüşüne sunulmuştur. Bu uzmanların görüş ve önerileri doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılarak görüşme formlarına son halleri verilmiştir. Böylece “Öğrenci Görüşme Formu” ve “Öğretmen Görüşme Formu” hazırlanmıştır. Öğrenci Görüşme Formu iki bölümden meydana gelen soruları içermektedir. İlk bölümde betimsel bilgiler olan yaş ve cinsiyet ile ilgili sorular sorulmuştur. İkinci bölümde ise katılımcıların görüşlerini ortaya koymak için dokuz açık uçlu soru sorulmuştur. Soruların içeriğinde derste işlenen konulara yönelik düşünceler, öğrenilen bilgilerin gündelik yaşamla ilişkisi ve bu bilgilerin davranışlara yansımaları, bireyler arası ilişkilere etkisi, toplumsal sorumluluk bilincine etkisi, değerlerin sosyal hayattaki önemine ilişkin farkındalık, öğrencilerin kendilerini ifade ediş tarzı, öğrenci merkezli etkinliklerin akademik başarıya etkisi ve dersi daha ilgi çekici hale getirmek için neler yapılabileceği ile ilgili öğrenci görüşlerini kapsamaktadır. Öğretmenlere yönelik görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. Öğrenci formunda olduğu gibi ilk bölümde betimsel bilgiler içeren yaş ve cinsiyet soruları sorulmuştur. İkinci bölümde ise dersin genel amacı ve öğrencilerin ahlaki ve vatandaşlık değer algılarına yönelik öğretmen algıları, dersin toplumsal sorumluluk ve vatandaşlık bilinci kazandırma yetisi, adalet, eşitlik gibi konuların öğrenci yaşamına yansımaları, konuların aile, okul, toplum gibi alanlardaki davranışlara etkisi, müfredatta eksik görülen konular ve daha fazla yer verilmesi gereken konular, yurttaşlık hakları ve sorumlulukları farkındalığını artırmaya dair ders dışı etkinlik önerileri ve dersin daha etkili olması adına önerileri içeren sorular yer almaktadır.

Veri toplama süreci

Araştırma ile ilgili yazılı kaynaklar taranmış ve incelenmiş, Ahlak ve Yurttaşlık eğitimi dersinin öğrencilerin ahlaki olgunlukları ve etkin vatandaşlık düzeylerine etki edip etmediği araştırılmıştır. Çalışma esnasında karma desen kullanılmış olup öntest-sontest kontrol gruplu model tercih edilmiştir.

Araştırma kapsamında ilk aşamada nicel bulgular doğrultusunda iki grup belirlenmiştir. Deney grubu Ahlak ve Yurttaşlık Eğitimi dersini alan öğrencilerden oluşmaktadır. Kontrol grubu ise aynı dönemde bu dersi almayan ya da farklı içeriklerle eğitim gören öğrencileri kapsamaktadır. Çalışmaya başlamadan önce deney ve kontrol gruplarına ahlaki olgunluk ve etkin vatandaşlık değerleri ölçekleri öntest olarak uygulanmıştır. Deney grubunda yer alan 9 öğrenciye haftada iki ders saati olmak üzere Ahlak ve Yurttaşlık Eğitimi dersi kazanımları esas alınarak hazırlanmış, etkileşimli, öğrenci merkezli ve değer temelli bir öğretim programı uygulanmıştır. Kontrol grubunda ise herhangi bir işlem yapılmamıştır. Eğitim süreci tamamlandıktan sonra ölçekler yeniden sontest olarak uygulanmıştır. Deneysel işlem bittikten sonra araştırmacının ikinci aşaması olan nitel yöntemle geçilmiştir.

Bu süreçte öğrenciler ve öğretmenlerle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Veri analizi

Nicel verilerin analizi için öncelikle verilerin dağılımı incelenmiştir. Ölçek verileri araştırmanın amacı bağlamında aritmetik ortalama, mod, medyan gibi hesaplamalarla birlikte t-testi, ANOVA vb. analizlerle incelenmiştir. Nitel verilerin analizi için yarı yapılandırılmış görüşme formlarıyla elde edilen veriler, içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiş ve temel temalar belirlenmiştir.

İçerik analizi, araştırmacıların belirli bir konu ile ilgili bilgiler elde edip bu bilgilerden anlamlı sonuçlar çıkarmaya olanak tanıyan bir yöntemdir. Çeşitli alanlarda kullanılabilen bir yöntem olduğu için esnek bir yapıya sahiptir (Alanka, 2024). İçerik analizi yönteminin bu esnek yapıda olması maliyetin de uygun olmasına ve araştırma sonuçlarının hızlı bir şekilde elde edilmesine katkıda bulunmaktadır. Çözümelenen veriler alanında uzman akademisyenlerden oluşan bir gruba sunulmuş ve alınan dönütler doğrultusunda düzeltmeler yapılmıştır.

Geçerlik ve güvenilirlik

Araştırma bulguları nicel ve nitel olarak elde edildiği için geçerlik ve güvenilirlik sürecinde de hem nicel hem de nitel yöntemlerden yararlanılmıştır.

Nicel verilerin toplanmasında kullanılan Ahlaki Olgunluk ve Etkin Vatandaşlık Düzeyi Ölçeklerinin kullanılmaya uygun olup olmadığına ilişkin ilk olarak öntest ve sontest verilerinin normallik değerine ayrı ayrı bakılmıştır. Katılımcı sayısı 30'dan düşük olduğu için normallik testlerinden Shapiro-Wilk testine bakılmış ve anlamlı olmadığı görülmüştür ($p > .05$). Çarpıklık ve basıklık katsayılarının ise +1 ile -1 arasında olduğu tespit edilmiştir. Ahlaki Olgunluk ve Etkin Vatandaşlık Düzeyi Ölçeklerinin güvenilirliklerine ilişkin Cronbach alfa değerlerine bakılmıştır. Ahlaki Olgunluk öntest .89 ve sontest .87; Etkin Vatandaşlık Düzeyi ölçeği öntest .94 ve sontest .95 olarak tespit edilmiştir. Nitel araçların güvenilirlik çalışmaları için ayrı yöntemler takip edilmiştir.

- Literatürde "iç geçerlilik" ve "doğruluk değeri" gibi kavramlarla ilişkilendirilen inandırıcılık, katılımcılar tarafından aktarılan bilgi ve deneyimlerin okuyucuya ne ölçüde doğru aktarıldığının ölçütü olarak ifade edilebilir (Tutar, 2022) ve bu ifadeden hareketle inandırıcılığın araştırmacıya duyulan güveni belirttiği söylenebilir. Bu çalışmada, katılımcıların deneyimlerini yansıtacak şekilde anlamlı ve derinlemesine veriler elde edilmeye özen gösterilmiştir. İnandırıcılığın sağlanması için öncelikle veri toplama sürecinde yarı yapılandırılmış formlar kullanılmıştır. Bu çalışmada güvenilirlik, nitel verilerin katılımcı bakış açılarına bağlı olarak toplanması, analiz edilmesi ve yorumlanması sürecinde inandırıcılığın gerçekleştirilmesi ile güvenceye alınmıştır.

- Aktarılabirlik, elde edilen bulguların aralarındaki benzerliklerden hareketle farklı durumlara ne ölçüde uygulanabileceği ve genellenebileceği ile ilgili bir kavramdır (Tutar, 2022). Bu çalışmada aktarılabirlik, ulaştığımız bulgular bağlamında aynı özelliklere sahip sosyo-kültürel bağlamlarda anlamlı bir biçimde kullanılabilirliği ele alınmıştır. Ahlak ve Yurttaşlık Eğitimi dersinin öğrencilerin ahlaki olgunluk ve etkin vatandaşlık düzeylerine etkisini inceleyen bu çalışmada, çalışma grubunun seçiminde aynı sosyo-kültürel özelliklere sahip okullar seçilmiştir. Araştırma süreci, veri toplama ortamları, kullanılan araçlar ve analiz yaklaşımları ayrıntılı şekilde raporlanmış; böylece bulgular başka durumlara aktarılabirliği değerlendirmesi gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, elde edilen temalar ve bulgular, iki farklı okulda kontrol ve deney grubu olarak seçilen sınıflar arasında aktarılabirlik sağlanmıştır.

- Teyit edilebilirlik, bir araştırma sonucunda elde edilen bulgu ve sonuçların toplanan veriler ve araştırmacı tarafından doğrulanmasıdır (Tutar, 2022). Teyit edilebilirliğin doğrulanması için araştırma yöntem ve tekniklerinin açık bir şekilde belirtilmiş olması önemlidir. Bu çalışmada teyit edilebilirlik ilkesi, araştırmacının önyargılarından arınık olması ve analiz sürecindeki tüm kararlarını verilere bağlı olarak temellendirmesi ile sağlanmıştır. Araştırma sürecinde araştırmada kullanılan doğrudan alıntılar, yorumların verilere dayandırıldığı teyit edilebilirlik açısından sağlanmıştır.

Etik Onay

"Ahlak ve Yurttaşlık Eğitimi Dersinin Öğrencilerin Ahlaki Olgunluk ve Etkin Vatandaşlık Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi" başlıklı bu araştırma, Siirt Üniversitesi Etik Kurul'unda 11.02.2025 tarihli ve 8503 sayılı karar neticesinde etik rapor almaya uygun görülmektedir. Çalışma süreci ilgili kurulun belirlediği etik ilkeler doğrultusunda yürütülmektedir.

Bulgular

Araştırma sürecinde bulgular nicel ve nitel desen ekseninde incelenmiştir.

Araştırmanın Nicel Kısımına Yönelik Bulguları

Nicel başlık altında "Ahlaki Olgunluk Ölçeği" ve "Etkin Vatandaşlık Değerler Ölçeği" ders işleme sürecinde öntest ve sontest uygulamalarında elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Katılımcıların ahlaki olgunluk düzeylerine ilişkin öntest verilerinin normal dağıldığı görülmüştür. Bu nedenle öğrencilerin ahlaki olgunluk düzeyleri ilişkin veriler parametrik istatistiklerden bağımsız örneklem t-testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Deney ve kontrol gruplarının ahlaki olgunluk düzeyleri puanlarının öntest ve sontestlerine ilişkin bağımsız örnek t-testi sonuçları

Test	Gruplar	n	M	Ss	sd	t	p
Öntest	Deney	9	63.55	9.02	21	-1.27	.21
	Kontrol	14	68.28	8.48			
Sontest	Deney	9	66.44	11.23	21	-.835	.41
	Kontrol	14	70.14	9.79			

Deney ve kontrol gruplarının ahlaki olgunluk düzeyleri arasında anlamlı farklılık olup olmadığını tespit etmek amacıyla bağımsız örneklem t testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 3'te sunulmuştur. Deney ve kontrol gruplarının ahlaki olgunluk düzeylerini ortaya koymak amacıyla uygulanan öntest sonuçları, iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığını göstermektedir ($t(21) = -1.27$, $p = .21$). Deney grubunun öntest ortalamasının ($\bar{x} = 63.55$) kontrol grubuna ($\bar{x} = 68.28$) kıyasla daha düşük olsa da bu farkın istatistiksel bağlamda anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Bu durum, çalışmanın başında grupların benzer özelliklere sahip olduğunu ve uygulanacak Ahlak ve Yurttaşlık Eğitimi dersinin etkisinin deneysel sürecin son aşamasında daha sağlıklı bir biçimde değerlendirilebileceğini göstermektedir. Söz konusu bulgu, araştırmanın iç geçerliliği açısından olumlu bir gösterge olarak ele alınabilir.

Ahlak ve Yurttaşlık dersinin ahlaki olgunluk düzeylerine etkisi, deney ve kontrol grubunun sontest puanlarına yönelik elde edilen bulgular, deney grubuna uygulanan testin öğrencilerin ahlaki olgunluk düzeyleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığını göstermektedir ($t(21) = -0.835$, $p = .41$). Elde edilen bulgular neticesinde kontrol grubunun sontest puan ortalaması ($\bar{x} = 70.14$) deney grubuyla ($\bar{x} = 66.44$) karşılaştırıldığında daha yüksek çıksa da bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuç, uygulamanın sınırlı etkisinin olabileceğini veya örneklem büyüklüğünün ($n = 9$, $n = 14$) anlamlı bir farkın ortaya konulmasında yetersiz kalmış olabileceğini düşündürmektedir.

Grupların öntest-sontest durumları gruplar arasında karşılaştırıldıktan sonra deney ve kontrol gruplarının öntest-sontest puanları gruplar içinde karşılaştırılmıştır. Öntest ve sontest sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Deney ve kontrol gruplarının ahlaki olgunluk düzeyleri puanlarının öntest ve sontestlerine ilişkin bağımlı örneklem t-testi sonuçları

Test	Gruplar	n	M	Ss	sd	t	p
Deney	Öntest	9	63.55	9.02	16	-.061	.55
	Sontest	9	66.44	11.23			
Kontrol	Öntest	14	68.28	8.48	26	-.536	.59
	Sontest	14	70.14	9.79			

Deney ve kontrol gruplarına uygulanmış olan öntest ve sontest puanlarını karşılaştırıldığında her iki grup için istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Deney grubunda uygulanan Ahlak ve Yurttaşlık Eğitimi dersinin öğrencilerin ahlaki olgunluk düzeyleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark sağlamadığı görülmektedir ($t(16) = -0.061$, $p = .55$). Benzer şekilde, kontrol grubunda istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık görülmemiştir ($t(26) = -0.536$, $p = .59$).

Araştırma sürecinde üzerinde durulan konulardan birisi ise Ahlak ve Yurttaşlık Eğitimi dersinin öğrencilerin etkin vatandaşlık değerleri üzerine etkisinin tespitine yönelik deneysel işlem gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin etkin vatandaşlık düzeylerine ilişkin veriler bağımsız örneklem t testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Deney ve kontrol gruplarının etkin vatandaşlık değer düzeylerinin öntest ve sontest puanlarına ilişkin bağımsız örnek t-testi sonuçları

Test	Gruplar	n	M	Ss	sd	t	p
Öntest	Deney	9	307.00	46.02	21	1.080	.29
	Kontrol	14	325.07	34.26			
Sontest	Deney	9	332.55	53.05	21	-1.067	.23
	Kontrol	14	314.14	30.06			

Deney ve kontrol gruplarının etkin vatandaşlık değer düzeyleri arasında anlamlı farklılık olup olmadığını tespit etmek amacıyla bağımsız örneklem t testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur. Deney ve kontrol gruplarının etkin vatandaşlık değer düzeylerini ortaya koymak amacıyla uygulanan öntest sonuçları, iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığını göstermektedir ($t(21) = 1.080$, $p = .29$). Deney grubunun öntest ortalamasının ($\bar{x} = 307.00$) kontrol grubuna ($\bar{x} =$

325.07) kıyasla daha düşük olsa da bu farkın istatistiksel bağlamda anlamlı olmadığı tespit edilmiştir.

Ahlak ve Yurttaşlık dersinin etkin vatandaşlık düzeylerine etkisini belirlemek amacıyla deney ve kontrol grubunun sontest puanları bağımsız örneklem t-testi ile karşılaştırılmış ve sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur. Elde edilen bulgular, deney grubuna uygulanan testin öğrencilerin etkin vatandaşlık düzeyleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığını

göstermektedir ($t(21) = -1.067$, $p = .23$). Bu bulgular neticesinde deney grubuyla ($\bar{x} = 332.55$), kontrol grubunun son test puan ortalamasına ($\bar{x} = 314.14$) kıyasla daha yüksek olsa da bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuç, uygulamanın sınırlı etkisinin olabileceğini veya örneklem büyüklüğünün ($n = 9$, $n = 14$) anlamlı bir farkın ortaya konulmasında yetersiz kalmış olabileceğine işaret etmektedir.

Ahlak ve Yurttaşlık Eğitimi dersinin bir dönem boyunca verilen vatandaşlık konuları kapsamındaki kazanımlar işlendikten sonra etkin vatandaşlık ölçeği deney ve kontrol grubuna eş zamanlı olarak öntest ve son test olarak uygulanmıştır. Öntest ve son test sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Deney ve kontrol gruplarının etkin vatandaşlık değer düzeylerinin öntest-son test puanlarına ilişkin bağımlı örneklem t-testi sonuçları

Test	Gruplar	n	M	Ss	sd	t	p
Deney	Öntest	9	307.00	46.02	8	-1.362	.21
	Son test	9	332.55	53.05			
Kontrol	Öntest	14	325.07	34.26	13	.803	.43
	Son test	14	314.14	30.06			

Tablo 6'da deney ve kontrol gruplarına uygulanmış olan öntest ve son test puanlarını karşılaştırdığımızda her iki grup için istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($t(8) = -1.362$, $p = .21$). Benzer şekilde, kontrol grubunda da istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır ($t(13) = .803$, $p = .43$). Bu durum, verilen dersin süresi, kullanılan yöntem ve teknikler ya da katılımcı sayısının sınırlı olması gibi etkenlere dayandırılabilir.

Deneyel işlem sürecinde öntest ve son testler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamasına rağmen deney grubunun son test puan ortalamaları ahlaki olgunluk ve etkin vatandaşlık değerleri için de arttığı gözlemlenmiştir. Bu artışın nedenlerini belirlemek için öğretmen ve öğrencilerle görüşmeler yapılmıştır.

Araştırmanın Nitel Kısımına Yönelik Bulguları

Bu araştırmanın nitel yöntem kısmında öğrenci ve öğretmen görüşleri ele alınmaktadır. Öğretmen ve öğrenci görüşleri tek tek analiz edilerek incelenmiştir. İncelenen veriler duruma göre kodlar ve temalar oluşturularak tablo şeklinde sunulmuştur. Elde edilen kod ve temalara ilişkin açıklama ve yorumlama yapılırken katılımcılara ait doğrudan alıntılara da yer verilmiştir. Öğretmen ve öğrenci görüşmelerinde benzer sorular bütünlük sağlaması amacıyla aynı tablo üzerinden gösterilmiş ve yorumlanmıştır.

Öğretmene İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan öğretmenlere sorulan "Ahlak ve Yurttaşlık dersinin genel amacı hakkında ne düşünüyorsunuz?" sorusuna vermiş olduğu cevaplar Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Öğretmenlerin ahlak ve yurttaşlık dersinin genel amacına ilişkin görüşleri

Kategori	Kod	f	Katılımcı Kodu
Değer Gelişimi	Ahlaki değer eğitimi	3	K1, K3, K4
	Değer oluşturma	2	K1, K2,
	Etik değer eğitimi	1	K2,
Toplumsal Gelişim	İyi insan iyi vatandaş yetiştirme	4	K3, K4, K5, K8
	Toplumsal kurallara uyma	2	K1, K7
	Sosyalleşme	1	K2,
Farkındalık Oluşturma	Sorumluluk bilinci	2	K4, K8
	Empati gelişimi	1	K1
	Günlük olaylara karşı bilinç oluşturma	1	K3

Tablo 7 incelendiğinde öğretmenlerin dersin katkılarına yönelik cevapları değer gelişimi, toplumsal gelişim ve farkındalık oluşturma olarak belirlenmiştir. Değer gelişimi kategorisi kendi içerisinde: "ahlaki değer eğitimi ($f=3$), değer oluşturma ($f=2$) ve etik değer eğitimi ($f=1$)" olarak kodlara ayrılmıştır. Bunun yanında dersin toplumsal gelişimi destekleyerek "iyi insan ve vatandaş yetiştirme ($f=4$), toplumsal kurallara uyma ($f=2$), sosyalleşme ($f=1$)," gibi işlevlere sahip olduğu belirtilmiştir. Ayrıca dersin bireylerde farkındalık oluşturma boyutunda "empati gelişimi ($f=1$), sorumluluk bilinci ($f=2$) ve günlük olaylara karşı bilinç oluşturma ($f=1$)," kodlarına ayrılmaktadır. İlgili kategorilere ilişkin doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir.

- Değer gelişimi kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: "Evet düşünüyorum. Bu ders, öğrencilerin etik değerleri öğrenmelerini ve içselleştirmelerini sağlıyor. Doğru ile yanlış ayırt etmeyi öğretirken, onları hoşgörülü ve saygılı bireyler olmaya teşvik ediyor. Sınıf içinde yapılan tartışmalar ve grup çalışmaları bu katkıyı artırıyor" (K2).
- Toplumsal gelişimi kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: "Öğrencilerin etik değerleri kavramaları toplum içerisindeki yerlerinin önemini kavrayıp iyi bir yurttaş olarak topluma katkı sağlamalarını desteklemektedir" (K5).
- Farkındalık oluşturma kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: "... empati duygularını geliştirebilmelerini..." (K1). "Ahlak ve Yurttaşlık

dersinin genel amacı, öğrencilere iyi bir birey ve sorumlu bir vatandaş olmayı öğretmektir” (K8).

Katılımcılara sorulan “Sizce Ahlaki ve Yurttaşlık dersi öğrencilerin ahlaki gelişimine katkı sağlıyor mu?” sorusuna vermiş oldukları cevaplar Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Öğretmenlerin ahlak ve yurttaşlık dersinin öğrencilerin ahlaki gelişimine katkısına ilişkin görüşleri

Kategori	Kod	f	Katılımcı Kodu
Duyuşsal Gelişim	Ahlak gelişimi	4	K1, K3, K4, K8
	Değer gelişimi	3	K1, K7, K8
	Vicdan gelişimi	2	K4, K7
	Etik değerler	1	K2
Farkındalık	Empati	3	K4, K7, K8
	Bilinç oluşumu	2	K3, K7
	Farklı bakış açıları	2	K4, K5
	Öğrendiklerini uygulama	2	K1, K2
Toplumsal Katkı	Toplumsal fayda	2	K7, K8
	Toplumsal sorumluluk	1	K8

Tablo 8 incelendiğinde öğretmenlerin görüşleri duyuşsal gelişim, farkındalık ve toplumsal katkı kategorileri olarak belirlenmiştir. Duyuşsal gelişim kategorisi kendi içerisinde: “ahlak gelişimi(f=4), değer gelişimi(f=3), vicdan gelişimi(f=2) ve etik değerler(f=1) ” olarak kodlara ayrılmıştır. Farkındalık kategorisi: “empati(f=3), bilinç oluşumu(f=2), farklı bakış açıları(f=2) ve öğrendiklerini uygulama(f=2)” olarak dört kategoriye ayrılmıştır. Son olarak toplumsal katkı kategorisi: “toplumsal fayda (f=2) ve toplumsal sorumluluk(f=1) olarak kodlar oluşturulmuştur. İlgili kategorilere ilişkin doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir.

- Duyuşsal gelişim kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: “Bu ders, öğrencilerin etik değerleri öğrenmelerini ve içselleştirmelerini sağlıyor. Doğru ile yanlış ayırt etmeyi öğretirken, onları hoşgörülü ve saygılı bireyler olmaya teşvik ediyor...” (K2). “Bu ders öğrencilerin vicdan gelişimine, empati yeteneklerinin artmasına ve doğru–yanlış kavramlarını daha bilinçli değerlendirmelerine büyük katkı sağlamaktadır. Özellikle tartışma

ortamlarında öğrencilerin farklı bakış açılarına daha saygılı yaklaştıklarını gözlemliyorum” (K4).

- Farkındalık kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: “Dersin amacı öğrencilere farkındalık ve farklı bakış açıları sağlamaktadır (K5). “Bu ders, ...empati kurmalarını ve... Özellikle değer temelli yaklaşımın çocukların içsel dünyasında yankı bulunduğunu düşünüyorum.” (K7).
- Toplumsal Katkı kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: “Bu ders,... toplumsal faydayı gözetmelerini sağlıyor. Özellikle değer temelli yaklaşımın çocukların içsel dünyasında yankı bulunduğunu düşünüyorum”(K7). “...Ders, öğrencilerin empati kurmasını, adaletli olmasını ve toplum içinde nasıl davranması gerektiğini anlamasına yardımcı olur” (K8).

Katılımcılara yöneltilen “Ahlaki ve Yurttaşlık dersi öğrencilerin vatandaşlık değerlerinin gelişimine katkı sağlıyor mu?” sorusuna verilen yanıtlar Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9. Öğretmenlerin ahlak ve yurttaşlık dersinin öğrencilerin vatandaşlık değerlerinin gelişimine katkısına ilişkin görüşleri

Kategori	Kod	f	Katılımcı Kodu
Demokratik Vatandaşlık	Hak ve sorumluluklarının farkında olma	7	K1, K2, K3, K4, K5, K7, K8
	İyi vatandaş yetiştirme	3	K1, K3, K8
	Demokratik değerler geliştirme	1	K1
Bilinç Gelişimi	Bilinç oluşturma	4	K2, K4, K6, K8
	Hayatilik	2	K4, K7
	Eleştirel düşünce gelişimi	1	K5
Toplumsal Katkı	Toplumsal düzene katkı	2	K2, K8
	Toplumsal sorunlara duyarlılık	1	K8

Tablo 9 incelendiğinde öğretmenlerin görüşleri demokratik vatandaşlık, bilinç gelişimi ve toplumsal katkı kategorileri altında toplanmıştır. Demokratik vatandaşlık kategorisi; “hak ve sorumluluklarının farkında olma (f=7), iyi vatandaş yetiştirme (f=3) ve demokratik değerler geliştirme (f=1)” kodlarına ayrılmıştır. Bilinç gelişimi kategorisi; “hayatilik (f=2), bilinç oluşturma (f=4) ve eleştirel düşünce gelişimi (f=1)” kodlarıyla açıklanmıştır. Son olarak toplumsal katkı kategorisi; “toplumsal düzene katkı (f=2) ve toplumsal sorunlara duyarlılık (f=1)” kodlarından oluşmaktadır. İlgili kategorilere ilişkin doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir.

- Demokratik vatandaşlık kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: “İyi ve etkin vatandaşın ne demek olduğunu, hak ve sorumluluklarımızı bilip bunun bilincinde olmamıza katkıda bulunur” (K3). “Evet, özellikle hak ve sorumluluk dengesi üzerine yapılan tartışmalar, öğrencilerin kendilerini yalnızca hak sahibi değil, aynı zamanda yükümlülük sahibi bireyler olarak da görmelerine yardımcı oluyor...”(K7).
- Bilinç gelişimi kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: “...hem okul içinde hem de toplumda daha

bilinçli ve aktif bireyler haline geliyorlar...”(K4). “Bu değerler, öğrencilerin toplum içinde bilinçli ve duyarlı bireyler olarak yetişmesine yardımcı olur...”(K8).

- Toplumsal katkı kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: *“...Bu bilincin gelişmesi, toplumda düzenin*

sağlanmasına katkı sunuyor” (K2). “...Aynı zamanda toplumsal kurallara uyma ve birlikte yaşama kültürünü geliştirir” (K8).

Katılımcılara yöneltilen “Bu dersin öğrencilerin toplumsal sorumluluk ve vatandaşlık bilinci geliştirmesinde etkili olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusuna verilen yanıtlar Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10. Öğretmen ve öğrencilere göre ahlak ve yurttaşlık dersinin öğrencilerin toplumsal sorumluluk ve vatandaşlık bilinci geliştirmedeki etkisi

Grup	Kategori	Kod	f	Katılımcı Kodu
Öğretmen	Hukuki Bilinç	Yurttaşlık bilinci	4	K4, K5, K6, K8
		Hak ve hukuk anlayışı	2	K2, K3
		Demokrasi bilinci	1	K3
	Duyuşsal Gelişim	Çevre duyarlılığı	4	K3, K4, K5, K7
		Sorumluluk bilinci	3	K2, K4, K8
		Değer oluşumu	1	K5
		Dayanışma ve farkındalık	2	K5, K8
	Bakış Açısı Kazanma	Eleştirel düşünme becerisi	1	K1
		Empati yeteneği	1	K5
Öğrenci	Toplumsal Düzen	Kuralların önemi	2	K1, K7
		Kamu malına saygı	1	K2
		Barış sağlama	1	K4
		Toplumun bireye sorumluluğu	1	K5
		Saygılı davranmak	2	K3, K8
		Yardımlaşma	1	K9
	Duyarlılık	Anlayış	1	K4
		Çevreyi temiz tutmak	1	K6

Tablo 10’da öğretmenlerin görüşlerinin üç ana kategori altında toplandığı görülmektedir: hukuki bilinç, duyuşsal gelişim ve bakış açısı kazanma. Hukuki bilinç kategorisi; “yurttaşlık bilinci (f=4), hak ve hukuk anlayışı (f=2) ve demokrasi bilinci (f=1)” kodlarından oluşmaktadır. Duyuşsal gelişim kategorisi; “çevre duyarlılığı (f=4), sorumluluk bilinci (f=3), değer oluşumu (f=1)” kodlarıyla temsil edilmiştir. Son olarak bakış açısı kazanma kategorisi; “dayanışma ve farkındalık (f=2), eleştirel düşünme becerisi (f=1) ve empati yeteneği (f=1)” kodlarıyla açıklanmıştır.

Öğrencilerle yapılan görüşmeler sonrasında katılımcıların çoğu (f=8) Ahlak ve Yurttaşlık dersinin topluma karşı olan sorumluluklarının anlamaya katkı sağladığına ilişkin görüşlerini belirtmişlerdir. Katılımcı öğrenciler ise görüşlerinin iki ana kategori altında toplandığı görülmektedir. Bu kategoriler, toplumsal düzen ve duyarlılık olarak oluşturulmuştur. Toplumsal düzen kategorisi, “kuralların önemi (f=2), kamu malına saygı (f=1), barış sağlama (f=1), toplumun bireye sorumluluğu (f=1)” kodlarıyla açıklanmıştır. Duyarlılık kategorisi ise “saygılı davranmak (f=2), yardımlaşma (f=1), anlayış (f=1) ve çevreyi temiz tutmak (f=1)” kodlarından oluşmaktadır. İlgili kategorilere ilişkin doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir.

- Hukuki Bilinç kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: *“Etkin vatandaşın ne olduğunun, sorumluluklarımızın bilincinde olmamız gerektiğini, haklarımızı korumamızın önemini gösteren bir derstir...(K3). “bire yurttaş olarak da görev ve sorumlulukları olduğunu fark etmelerini sağlıyor” (K4).*
- Duyuşsal Gelişim kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: *“Örnek olarak öğrencilerde çevre temizliği, toplumsal dayanışma ve farkındalık*

sağlar” (K5). “Kesinlikle. Örneğin geçen dönem sınıfta çevre duyarlılığı üzerine yürüttüğümüz bir etkinlik, öğrencileri okul bahçesindeki çöp sorununu çözmek için harekete geçirdi. Öğrenciler gönüllü bir temizlik günü organize etti. Bu tür deneyimler soyut kavramları somut eyleme dönüştürüyor” (K7).

- Bakış açısı kazanma kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: *“Evet düşünüyorum. Çünkü bu ders öğrencilerin düşünmesini, sorgulamasını da sağlıyor. Örneğin geri dönüşüm projesini gerçekleştirmek istemişti öğrencilerim. Tüketim çılgınlığının yanlışlığının farkına varmışlardı” (K1).*
- Toplumsal düzen kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: *“evet, kamu malına zarar vermememiz gerektiğini anladım.” (K2). “evet, sınıf kurallarına uymanın önemini anladım. (K7). “Evet, ihtiyacı olanlara yardım etmek önemli.” (K9).*
- Duyarlılık kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: *“evet, kavga yerine anlayış göstermek insanlar arasında barışı sağlar.” (K4).*

Katılımcılara sorulan sorulardan biri de Ahlak ve Yurttaşlık dersinin içeriğinde yer alan konular (örneğin, adalet, eşitlik, çevre bilinci) öğrencilerin yaşamına yansımaları durumunu tespit etmeye yöneliktir. Katılımcıların bu konuda vermiş olduğu cevaplar Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11 incelendiğinde öğretmen görüşlerin üç ana kategori altında toplandığı görülmektedir: farkındalık oluşturma, hayatilik ve beceri gelişim. Farkındalık oluşturma kategorisi; “adalet bilinci (f=6), çevre bilinci (f=4), durum değerlendirmesi (f=1) ve hak ve sorumluluk bilinci (f=1)” kodlarından oluşmaktadır. Hayatilik kategorisi; “değerleri yaşama (f=5), anlayışlı davranış

geliştirme (f=2), olumlu davranışları pekiştirme (f=1), olumsuz davranışları düzeltme (f=1), sınıf içi rollerde duyarlılık (f=1) ve günlük yaşamda duyarlılık geliştirme

(f=1)” kodlarıyla temsil edilmiştir. Son olarak beceri gelişim kategorisi; “sosyal-duygusal beceriler (f=1) ve iletişim becerisi (f=1)” kodlarından oluşmaktadır.

Tablo 11. Öğretmen ve öğrencilere göre ahlak ve yurttaşlık dersi içeriğindeki konuların öğrencilerin günlük yaşamına etkisi

Grup	Kategori	Kod	f	Katılımcı Kodu
Öğretmen	Farkındalık Oluşturma	Adalet bilinci	6	K1, K3, K4, K5, K7, K8
		Çevre bilinci	4	K1, K3, K4, K8
		Durum değerlendirmesi	1	K2
		Hak ve sorumluluk bilinci	1	K2
	Hayatilik	Değerleri yaşama	5	K3, K4, K5, K7, K8
		Anlayışlı davranış geliştirme	2	K4, K7
		Olumlu davranışları pekiştirme	1	K5
		Olumsuz davranışları düzeltme	1	K5
		Sınıf içi rollerde duyarlılık	1	K7
		Günlük yaşama duyarlılık geliştirme	1	K8
Beceri Gelişim	Sosyal duygusal beceriler	1	K2	
	İletişim becerisi	1	K2	
Öğrenci	Farkındalık	Saygı ve duyarlılık	5	K1, K3, K6 K7, K8
		Anlayışlı olma	2	K2, K8
		Empati	2	K5, K9
		Kurallara uyma	2	K4, K9
	Toplumsallık	Hak ve sorumluluk	3	K4, K6, K9
		Kavga edenlere müdahale	1	K1
		Kötü sözden kaçınma	1	K2
		Mevcut iyi ilişkiler	1	K3
	Model Olma	Kardeşe rol model	1	K7

Öğrencilerin ifadeleri farkındalık, toplumsallık ve model olma kategorileri altında toplanmıştır. Farkındalık kategorisi, “saygı ve duyarlılık (f=5), anlayışlı olma (f=2) ve empati (f=2) ve kurallara uyma (f=2)” kodlarıyla ifade edilmiştir. Toplumsallık kategorisi, “hak ve sorumluluk (f=3), kavga edenlere müdahale (f=1), kötü sözden kaçınma (f=1) ve mevcut iyi ilişkiler (f=1)” kodlarını içermektedir. Model olma kategorisi ise “kardeşe rol model olma (f=1)” koduyla temsil edilmiştir.

- Farkındalık oluşturma kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: “Kendilerine, arkadaşlarına, ev ve sosyal hayatlarında yapılan haksızlıkları fark edip düzeltme yolunda öneriler dile getirebiliyorlardı. Çevreye, hayvanlara, temizliğe daha çok dikkat etmeye başladılar” (K1). “Bu konular öğrencilerin günlük hayatlarında daha duyarlı ve adaletli bireyler olmalarını sağlıyor...Çevre bilinci konusunda ise geri dönüşüm kutularının etkin kullanımı gibi olumlu davranışlar gelişiyor” (K4).
- Hayatilik kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: “Bu konular öğrencilerin günlük yaşamda daha duyarlı ve bilinçli davranmalarını sağlar. Adalet ve eşitlik kavramlarını öğrenen bir öğrenci, arkadaşlarıyla olan ilişkilerinde daha adil olur. Çevre bilincine sahip olan bir öğrenci, çöp atmamak, geri dönüşüme dikkat etmek gibi davranışlar geliştirir. Böylece dersin içeriği, öğrencilerin hem bireysel hem toplumsal yaşamlarına olumlu şekilde yansır” (K8).
- Beceri Gelişim kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: “. Empati, sorumluluk ve hoşgörü gibi sosyal-duygusal beceriler bu dersin en güçlü yönleri arasında. Özellikle örnek olay analizleri ve grup tartışmalarıyla çocuklar farklı görüşlere açık

olmayı, başkalarının yerine kendilerini koymayı öğreniyorlar” (K2).

- Farkındalık kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: “evet, daha saygılı olmam gerektiğini anladım ve hata yapınca kimsenin kalbini kırmamaya çalışıyorum.”(K8). “evet, kötü sözler söylememeye çalışıyorum. daha anlayışlı olmaya çalışıyorum.” (K2).
- Toplumsallık kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: “evet, kurallara uymaya çalışıyorum ve teşekkür etmeyi ihmal etmiyorum.” (K4). “evet, hak ve sorumluluklarımı biliyorum...”(K6). “Evet, kurallara dikkat etmeye çalışıyorum...” (K9).
- Model olma kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: “...kardeşlerime örnek olmaya çalışıyorum.” (K7).

Katılımcılara yöneltilen bir diğer soru ise Ahlak ve Yurttaşlık dersi kapsamında işlenen konuların öğrencilerin sosyal hayatta (okul, aile, toplum) sergiledikleri davranışlara etkisine yöneliktir. Katılımcıların bu konuda vermiş olduğu cevaplar Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12 incelendiğinde öğretmen görüşlerinin değer gelişimi ve sosyal-duygusal beceriler olmak üzere iki ana kategori altında toplandığı görülmektedir. Değer gelişimi kategorisi; “değer öğrenimi (f=5), değerleri yaşama (f=2) ve değerleri içselleştirme (f=1)” kodlarından oluşmaktadır. Sosyal-duygusal beceriler kategorisi ise; “sorumluluk bilinci kazanma (f=5), aile içi katılım gösterme (f=1), empati becerisinin gelişimi (f=1), iletişim becerileri kazanma (f=1) ve değer temelli iletişim (f=1)” kodlarıyla açıklanmaktadır.

Öğrenci katılımcılarla yapılan görüşmeler sonrasında katılımcıların tümü (f=9) “Ahlak ve Yurttaşlık dersinde öğrendikleri değerlerin sosyal yaşamdaki önemini fark

ettin mi?" sorusuna yönelik görüşlerini evet olarak belirtmişlerdir. Katılımcıların ifadeleri iletişim kültürü ve toplumsal düzen kategorileri altında toplanmıştır. İletişim kültürü kategorisi, "uyarma (f=4), olumlu iletişim (f=2),

dinleme ve saygı (f=1) ve arabuluculuk (f=1)" kodlar olarak belirlenmiştir. Toplumsal düzen kategorisi ise "çevreyi koruma (f=1), okul kurallarına uyma (f=2), komşuya yardım (f=1) ve destek olma (f=1)" kodlarından oluşmaktadır.

Tablo 12. Öğretmen ve öğrencilere göre ahlak ve yurttaşlık dersinin öğrencilerin sosyal yaşamına etkisi ve önemi

Grup	Kategori	Kod	f	Katılımcı Kodu
Öğretmen	Değer Gelişimi	Değer öğrenimi	5	K1, K2, K3, K5, K8
		Değerleri yaşama	2	K8, K7
		Değerleri içselleştirme	1	K5
	Sosyal ve Duygusal Beceriler	Sorumluluk bilinci kazanma	5	K2, K4, K5, K7, K8
		Aile içi katılım gösterme	1	K7
		Empati becerisinin gelişimi	1	K2
		İletişim becerileri kazanma	1	K1
	Değer temelli iletişim	1	K1	
Öğrenci	İletişim Kültürü	Uyarma	4	K2, K3, K7, K8
		Olumlu iletişim	2	K2, K3
		Dinleme ve saygı	1	K1
		Arabuluculuk	1	K9
	Toplumsal Düzen	Okul kurallarına uyma	2	K5, K8
		Çevreyi koruma	1	K7
		Komşuya yardım	1	K4
	Destek olma	1	K5	

- Değer gelişimi kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: "Ders sayesinde öğrenciler başkalarının duygularını anlamayı öğreniyor, sorumluluk almaya daha açık hale geliyorlar. Bu da bize gösteriyor ki, empati bir kez gelişti mi öğrenciler bunu topluma yansıtmaya çalışıyorlar" (K2). "Bu ders sadece bilgi vermekle kalmaz değer temelli bir rehber olarak görev alır."(K5).
- Sosyal ve duygusal beceriler kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: "...Yanlış davranışlar üzerine konuşup kendi aralarında düzeltme yolunda çaba sarf ediyorlardı" (K1). "...Örneğin, saygı ve sorumluluk kavramlarını öğrenen bir öğrenci okulda kurallara uymaya, ailesine karşı görevlerini yerine getirmeye daha özenli olur. Toplum içinde ise başkalarının haklarına saygı gösteren, yardımlaşmaya önem veren bireyler olarak

davranabilirler. Bu da dersin sosyal yaşamdaki etkisini gösterir." (K8).

- İletişim kültürü kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: "evet, arkadaşımın konuşmasını kesmeden dinledim." (K1). "evet, sınıfta yüksek sesle konuşan arkadaşlarımı uyardım." (K3).
- Toplumsal düzen kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: "evet, komşumuza yardım ettim." (K4). "evet, üzgün olan arkadaşıma destek olmaya çalışıyorum."(K5). "evet, bir oyunda haksızlık yapılıncaya tepki gösterdim."(K6).

Katılımcı öğretmenlerin "Ahlak ve Yurttaşlık dersinin müfredatında eksik bulduğunuz ya da daha fazla yer verilmesi gerektiğini düşündüğünüz alanlar var mı?" sorusuna vermiş olduğu cevaplar Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13. Öğretmenlerin ahlak ve yurttaşlık dersi müfredatında ilişkin görüşleri

Kategori	Kod	f	Katılımcı Kodu
Dijitalleşme	Medya okuryazarlığı	4	K1, K4, K7, K8
	Dijital etik farkındalığı	3	K4, K7, K8
	Dijital vatandaşlık eğitimi	3	K4, K7, K8
Farkındalık Geliştirme	İnsan hakları farkındalığı	2	K2, K5
	Çevre bilinci	2	K2, K5
	Empati gelişimi	1	K3
	Toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığı	1	K8
	Farklılıklara saygı geliştirme	1	K8
Öğrenme	Yaparak yaşayarak öğrenme	2	K3, K5
	Etkinlik temelli öğrenme yaklaşımı	2	K3, K5
Hayatilik	Problem çözme becerisi	1	K2
	Okul-toplum bağlantısı kurma	1	K5
Toplumsallaşma	Toplumsal katılım	2	K2, K8
Dijital Eksiklikler	Dijital zorbalık hakkında bilgi eksikliği	1	K1
	Dijital dönüşüme uyum ihtiyacı	1	K1
	Dijital ortamlarda rehberlik eksikliği	1	K7
Değer Eğitimi	Erken yaşta başlama gerekliliği	1	K6
	Çağın gereklerine uygun değer eğitimi	1	K8

Tablo 13 incelendiğinde katılımcıların ifadeleri, özellikle dijitalleşme, farkındalık geliştirme, öğrenme, hayatilik, toplumsallaşma, dijital eksiklikler ve değer eğitimi kategorileri altında toplanmıştır. Dijitalleşme kategorisi, en yoğun şekilde dile getirilen eksiklikler arasında olup “medya okuryazarlığı (f=4), dijital etik farkındalığı (f=3) ve dijital vatandaşlık eğitimi (f=3)” kodlarını içermektedir. Farkındalık geliştirme kategorisi; “insan hakları farkındalığı (f=2), çevre bilinci (f=2), empati gelişimi (f=1), toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığı (f=1) ve farklılıklara saygı geliştirme (f=1)” kodlarından oluşmaktadır. Öğrenme kategorisi; “yaparak yaşayarak öğrenme (f=2) ve etkinlik temelli öğrenme yaklaşımı (f=2)” kodlarıyla öne çıkmaktadır. Hayatilik kategorisi; “problem çözme becerisi (f=1) ve okul-toplum bağlantısı kurma (f=1)” kodlarıyla temsil edilmiştir. Toplumsallaşma kategorisi; “toplumsal katılım (f=2)” koduyla ifade edilmiştir. Bunların yanı sıra, öğretmenler dijital eksiklikler başlığı altında “dijital zorbalık hakkında bilgi eksikliği (f=1), dijital dönüşüme uyum ihtiyacı (f=1) ve dijital ortamlarda rehberlik eksikliği (f=1)” konularını vurgulamışlardır. Son olarak değer eğitimi kategorisi; “erken yaşta başlama gerekliliği (f=1) ve çağın gereklerine uygun değer eğitimi (f=1)” kodlarından oluşmaktadır.

- Dijitalleşme kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: “Dijital etik, sosyal medya kullanımı ve dijital vatandaşlık konularına daha fazla yer verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Günümüz öğrencileri büyük ölçüde dijital ortamlarda vakit geçiriyor ve bu alandaki etik sorunlara karşı bilinç kazanmaları önemli.” (K4). “Dijital etik, medya okuryazarlığı ve dijital vatandaşlık gibi konulara daha fazla yer verilmeli...” (K7).
- Farkındalık geliştirme kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: “... empati kurarak bu değerleri daha iyi geliştirebilirler diye düşünüyorum.” (K3). “... Örneğin okul ve sosyal arkadaşlıklarını çevre temizliğine teşvik, bilgilendiği konularda okulda hak ve özgürlükler konusunda düzenlenebilecek ve öğrencilerin sunabileceği mini seminerlerin olabileceğini düşünüyorum.” (K5).

- Öğrenme kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: “Daha çok etkinlik odaklı olabilir yani yaparak yaşayarak...” (K3). “Dersin güncel hayata etkisi yadsınamaz bir gerçek olup dersin aktif olarak yaparak yaşayarak öğrenme bütünüyle tamamlanmasının daha etkili olacağını düşünüyorum...” (K5).
- Hayatilik kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: “...Ayrıca yerel sorunlar ve çözüm yolları üzerinde durulabilir.” (K2). “...Örneğin okul ve sosyal arkadaşlıklarını çevre temizliğine teşvik, bilgilendiği konularda okulda hak ve özgürlükler konusunda düzenlenebilecek ve öğrencilerin sunabileceği mini seminerlerin olabileceğini düşünüyorum.” (K5).
- Toplumsallaşma kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: “Toplumsal katılım, çevre bilinci ve insan hakları gibi konuların daha fazla işlenmesi faydalı olacaktır. Ayrıca yerel sorunlar ve çözüm yolları üzerinde durulabilir.” (K2). “...güncel toplumsal sorunlara daha fazla yer verilmesi gerektiğini düşünüyorum...” (K8).
- Dijital eksiklikler kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: “...Sosyal medya iletişimi, dijital zorbalık üzerine eksik bilgi olduğunu düşünüyorum.” (K1). “...Günümüz çocukları dijital dünyada yaşıyorlar ancak bu dünyanın ahlaki boyutlarına dair yeterli rehberlik verilmiyor.” (K7).
- Değer eğitimi kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: “İlkokul birinci sınıftan itibaren başlanması gerektiğini düşünüyorum çünkü ortaokul bu dersin başlaması için geç bir dönem.” (K6). “...Ayrıca farklılıklara saygı, hoşgörü ve toplumsal cinsiyet eşitliği gibi konulara da daha çok vurgu yapılabilir. Bu tür içerikler öğrencilerin çağın gereklerine uygun değerler geliştirmesini sağlar.” (K8).

Katılımcıların “Öğrencilerin yurttaşlık hakları ve sorumlulukları konusundaki farkındalıklarını artırmak için ne gibi ders dışı etkinlikler olmalıdır?” sorusuna vermiş oldukları cevaplar Tablo 14’te verilmiştir.

Tablo 14. Öğretmenlerin ahlak ve yurttaşlık dersinde gerçekleştirilen ders dışı etkinliklere ilişkin görüşleri

Kategori	Kod	f	Katılımcı Kodu
Toplumsal Farkındalık	Sosyal sorumluluk projeleri	5	K1, K2, K4, K7, K8
	Sorumluluk temelli görevler	3	K3, K4, K5
	Yerel yönetim gezisi	3	K2, K4, K8
	Gönüllülük projeleri	2	K4, K5
	Toplumsal projeler	1	K5
	Yerel işbirliği	1	K4
	Rol model	1	K3
Yöntem- Teknik	Aktif katılım	5	K2, K4, K5, K7, K8
	Drama etkinliği	2	K1, K2
	Münazara	1	K1
	Ortak seminer	1	K6
Aile İş Birliği	Veli katılımı	1	K6

Tablo 14 incelendiğinde görüşlerin üç ana kategori altında toplandığı görülmektedir: toplumsal farkındalık, yöntem-teknik ve aile iş birliği. Toplumsal farkındalık kategorisi; “sosyal sorumluluk projeleri (f=5), sorumluluk

temelli görevler (f=3), yerel yönetim gezisi (f=3), gönüllülük projeleri (f=2), toplumsal projeler (f=1), yerel iş birliği (f=1) ve rol model (f=1)” kodlarını içermektedir. Yöntem-teknik kategorisi; “aktif katılım (f=5), drama

etkinliği (f=2), münazara (f=1) ve ortak seminer (f=1)" kodlarıyla açıklanmaktadır. Son olarak aile iş birliği kategorisi; "veli katılımı (f=1)" koduyla temsil edilmektedir. İlgili kategorilere ilişkin doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir.

- Toplumsal farkındalık kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: "*Bahçeye çıkartıp yere attıkları çöpleri toplatırabiliriz bu sayede öğrencilerin çevre bilinci kazandırıp doğayı kirletmemeleri gerektiğini ve sorumluluklarının farkında olmalarını sağlarız. Bizler çoğu konuda rol model olabiliriz. Oyunları kurallarına göre oynatırız bu sayede haklarının farkında olurlar.*" (K3).
- Yöntem- teknik kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: "*...münazara düzenlemek, drama*

yapılmasını sağlamak gibi etkinliklerle konuların kalıcılı sağlanabilir." (K1). "*Öğrencilerin aktif katılımını sağlayacak projeler çok....hak temalı yaratıcı drama etkinlikleri düzenlemek*" (K2). "*...okul içinde düzenlenen demokrasi simülasyonları gibi etkinlikler öğrencilerin katılım ve sorumluluk bilincini artırabilir...*" (K4).

- Aile iş birliği kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: "*Velileri de bu derse alıp öğrenci-veli şeklinde iki ayda bir seminer şeklinde bir toplantı olabilir.*" (K6).

Katılımcıların "Bu dersin daha etkili olabilmesi için öğretim yöntemleri veya içerik açısından ne tür iyileştirmeler yapılmasını önerirsiniz?" sorusuna vermiş olduğu cevaplar Tablo 15'te verilmiştir.

Tablo 15. Öğretmenlerin ahlak ve yurttaşlık dersinin etkililiğini artırmak için yapılması gereken iyileştirmelere ilişkin görüşleri

Kategori	Kod	f	Katılımcı Kodu
Yöntem-Teknik	Aktif öğrenme	4	K1, K4, K5, K8
	Tartışma yöntemi	4	K2, K4, K7, K8
	Etkinlik vurgusu	3	K1, K2, K3
	Drama	3	K4, K7, K8
	Rol yapma	2	K4, K5
	Grup çalışması	2	K2, K8
	Vaka analizi	2	K5, K7
	Oyunlaştırma	1	K2
	Öğrenci merkezli yöntemler	1	K4
	Örnek olay kullanımı	1	K3
Hikâye anlatımı	1	K7	
Öğrenme	Güncellik	4	K2, K4, K7, K8
	Hayatilik	4	K3, K5, K6, K7
	Ezberden uzaklaşma	2	K2, K7
	Soyut bilgiden kaçınma	2	K3, K7
	Kalıcılık	1	K1
	Disiplinler arası bağlantı	1	K2
Beceri Geliştirme	İletişim becerisi	2	K6, K8
	Eleştirel düşünme	2	K2, K8
	Empati geliştirme	1	K3
	Problem çözme	1	K5
	İkilem tartışması	1	K8
	Değer içselleştirme	1	K5
Materyal	Görsel materyal	1	K2
	Teknoloji destekli materyaller	1	K8
Duyuşsal Özellik	Değer içselleştirme	1	K5
	Anlamli içerik	1	K4
	İlgi artırma	1	K2

Tablo 15 incelendiğinde görüşlerin beş ana kategori altında toplandığı görülmektedir: yöntem-teknik, öğrenme, beceri geliştirme, materyal ve duyuşsal özellik. Bu kategori; "aktif öğrenme (f=4), tartışma yöntemi (f=4), etkinlik vurgusu (f=3), drama (f=3), rol yapma (f=2), grup çalışması (f=2), vaka analizi (f=2), oyunlaştırma (f=1), öğrenci merkezli yöntemler (f=1), örnek olay kullanımı (f=1) ve hikâye anlatımı (f=1)" kodlarını içermektedir. Öğrenme kategorisi; "güncellik (f=4), hayatilik (f=4), ezberden uzaklaşma (f=2), soyut bilgiden kaçınma (f=2), kalıcılık (f=1) ve disiplinler arası bağlantı (f=1)" kodlarıyla açıklanmıştır. Beceri geliştirme kategorisi; "iletişim becerisi (f=2), eleştirel düşünme (f=2), empati geliştirme (f=1), problem çözme (f=1), ikilem tartışması (f=1) ve değer içselleştirme (f=1)" kodlarından oluşmaktadır. Materyal kategorisi; "görsel materyal (f=1) ve teknoloji destekli

materyaller (f=1)" kodlarıyla açıklanmıştır. Duyuşsal özellik kategorisi ise; "değer içselleştirme (f=1), anlamli içerik (f=1) ve ilgi artırma (f=1)" kodlarından meydana gelmektedir. İlgili kategorilere ilişkin doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir.

- Yöntem-Teknik kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: "*Daha çok öğrenci merkezli yöntemlerin kullanılması, örneğin drama, rol yapma, münazara gibi yöntemlerle öğrencilerin aktif katılımının sağlanması faydalı olur...*" (K4). "*Dersin daha etkili olması için tartışma, drama ve grup çalışması gibi aktif öğrenme yöntemleri kullanılabilir...*" (K8).
- Öğrenme kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: "*...Bol etkinlik ile kalıcılık ve derse katılımın artması sağlanabilir.*" (K1). "*Hayata*

yakınlık ilkesinin daha çok kullanılmasının gerektiğini düşünüyorum...”(K6).

- Beceri geliştirme kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: “...Ezberden uzaklaşıp öğrenciyi düşünmeye ve yorum yapmaya teşvik eden yöntemler kullanılmalı...”(K2). “Empati yapabilmeliler, örnek olaylar üzerinden ders yürütülebilir.” (K3).
- Materyal kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: “Dersler görsel materyallerle, güncel örneklerle ve tartışma temelli etkinliklerle desteklenmeli...” (K2).

- Duyuşsal özellik kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: “... dersin öğrenciler için daha anlamlı hale gelmesini sağlar.” (K4). “Öğrenciyi etkin kılmak, yaşamla bağ kurmalı ve değerleri içselleştirmeleri sağlanabilir...” (K5).

Öğrenciye İlişkin Bulgular

Katılımcılara yöneltilen “Ahlak ve Yurttaşlık dersinde hangi değerleri öğrendin?” sorusuna verilen yanıtlarla öğrencilerin derste kazandıklarını ifade ettikleri değerlere ilişkin görüşleri ortaya çıkarılmış ve sonuçlar Tablo 16’da sunulmuştur.

Tablo 16. Öğrencilerin ahlak ve yurttaşlık dersinde öğrendikleri değerlere ilişkin görüşleri

Kategori	Kod	f	Katılımcı Kodu
Diğer Değerler	Doğruluk	2	K1, K6
	Sevgi	1	K3
	Dürüstlük	1	K6
	Yardımlaşma	1	K2
	Hoşgörü	1	K4
Çatı Değerler	Adalet	3	K1,K7, K8
	Sorumluluk	2	K2, K7
	Saygı	2	K3, K9

Tablo 16’da öğrencilerin Ahlak ve Yurttaşlık dersinde öğrendikleri değerler hakkındaki görüşleri yer almaktadır. Katılımcıların ifadeleri, diğer değerler ve çatı değerler olmak üzere iki kategori altında toplanmıştır. Diğer değerler kategorisi, “doğruluk (f=2), sevgi (f=1), dürüstlük (f=1), yardımlaşma (f=1) ve hoşgörü (f=1)” kodlarıyla açıklanmıştır. Bu durum, öğrencilerin derste yalnızca temel vatandaşlık değerlerini değil, aynı zamanda günlük yaşamda bireysel ve toplumsal ilişkileri güçlendiren değerleri de kazandıklarını göstermektedir. Çatı değerler kategorisi ise “adalet (f=3), sorumluluk (f=2) ve saygı (f=2)” kodlarından oluşmaktadır. İlgili kategorilere ilişkin doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir.

- Diğer değerler kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: “doğruluk, adalet değerlerini öğrendim.”

(K1). “saygı, sevgi değerlerini öğrendim.”(K3). “yardımlaşma ve sorumluluk değerlerini öğrendim.” (K2).

- Çatı değerler kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: “sorumluluk ve adalet değerlerini öğrendim.” (K7). “adalet değerini öğrendim.” (K8). “Saygı göstermek değerini öğrendim.” (K9).

Katılımcılara sorulan bir diğer soru “Ahlak ve Yurttaşlık dersinde dikkatinizi en çok neler çekti?” şeklinde olup katılımcıların Ahlak ve Yurttaşlık dersinde dikkatlerini en çok çeken konulara yönelik görüşlerini ortaya çıkarmaktadır. Katılımcıların bu konuda vermiş olduğu yanıtlar Tablo 17’de verilmiştir.

Tablo 17. Öğrencilerin ahlak ve yurttaşlık dersinde dikkatlerini çeken unsurlara ilişkin görüşleri

Kategori	Kod	f	Katılımcı Kodu
Demokratik Toplum	Toplum kuralları	3	K5, K6, K9
	Hak	1	K1
	Özgürlük	1	K1
	Adalet	1	K3
	Vatandaşlık	1	K7
	Sorumluluk	1	K2
Ahlaki Eğitim	Evrensel ahlak	1	K4
	İnsan hakları	1	K8
	Ahlak	1	K9

Tablo 17’de öğrencilerin Ahlak ve Yurttaşlık dersinde dikkatlerini çeken unsurlar hakkındaki görüşleri yer almaktadır. Öğrencilerin görüşleri demokratik toplum ve ahlaki eğitim kategorileri altında toplanmıştır. Demokratik toplum kategorisi, “toplum kuralları (f=3), hak (f=1), özgürlük (f=1), adalet (f=1), vatandaşlık(f=1) ve sorumluluk (f=1)” kodlarıyla temsil edilmiştir. Ahlaki eğitim kategorisi ise “evrensel ahlak (f=1), insan hakları (f=1) ve ahlak (f=1)” kodlarından oluşmaktadır. İlgili kategorilere ilişkin doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir.

- Demokratik toplum kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: “hak ve özgürlükler konusu”(K1). “toplum kurallarının neden var olduğu dikkatimi çekti” (K5). “kurallara uymanın toplumu nasıl düzenli hale getirdiği dikkat çekici.”(K6). “vatandaşlığın önemi ve vatandaşlık kavramı olmazsa yaşayacağımız sıkıntılar.” (K7).
- Ahlaki eğitim kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: “evrensel ahlak konusu dikkat çekici. Örneğin dünyanın farklı yerlerinde benzer ahlak

kurallarının olması.” (K4). “insan haklarının neden önemli olduğu dikkatimi çekti.” (K8). “Ahlakın toplumu nasıl düzenli hale koyduğu dikkat çekici.” (K9).

Katılımcılara sorulan “Ahlak ve Yurttaşlık dersinde etkinliklerin akademik başarınıza etkisi oldu mu?” sorusu

Tablo 18. Ahlak ve yurttaşlık dersinin öğrencilerin akademik başarılarına etkisine ilişkin görüşleri

Kategori	Kod	f	Katılımcı Kodu
Etkin Öğrenme	Anlama	2	K2, K8
	Yapıcı öğrenme	2	K4, K7
	Kalıcılık	1	K5
	Aktif öğrenme	1	K6
Sosyal Gelişim	Birlikte çalışma	2	K2, K7
	Eğlenceli etkinlikler	1	K3
Bireysel Gelişim	Olumlu duygu	1	K1
	Özgüven	1	K9

Tablo 18 incelendiğinde öğrencilerin cevapları etkin öğrenme, sosyal gelişim ve bireysel gelişim kategorileri altında toplanmıştır. Etkin öğrenme kategorisi; “anlama (f=2), yapıcı öğrenme (f=2), kalıcılık (f=1) ve aktif öğrenme (f=1)” kodlarıyla temsil edilmiştir. Öğrenciler, dersin konularını anlam yönünden kolaylaştırdığını, bilgilerin daha kalıcı olmasına katkı sağladığını ve etkin katılım fırsatı sunduğunu belirtmiştir. Sosyal gelişim kategorisi; “birlikte çalışma (f=2) ve eğlenceli etkinlikler (f=1)” kodlarıyla açıklanmıştır. Bireysel gelişim kategorisi ise “olumlu duygu (f=1) ve özgüven (f=1)” kodlarından oluşmaktadır. İlgili kategorilere ilişkin doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir.

- Etkin Öğrenme kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: “*evet, daha akılda kalıcı oldu.*” (K5). “*evet, aktif katılınca dersteki bilgileri kolay öğrendim.*” (K6). “*evet, örneklerle daha kolay anladım.*” (K8).

katılımcıların Ahlak ve Yurttaşlık dersinde yürütülen öğrenci merkezli etkinliklerin katılımcıların akademik başarılarını etkileyip etkilemediğine yönelik görüşlerini sunmaktadır. Katılımcıların bu konuda vermiş olduğu cevaplar Tablo 18’de verilmiştir.

- Sosyal gelişim kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: “*evet, grup çalışmalarında konuları iyi anladım.*” (K2). “*evet, etkinlikler eğlenceliydi, iyi öğrendim.*” (K3). “*evet, birlikte çalışmalarda daha çok şey öğrendim.*” (K7).
- Bireysel gelişim kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: “*evet, derse katıldıkça kendimi iyi hissettim.*” (K1). “*Evet, katıldıkça kendime güvenim artıyor.*” (K9).

Katılımcılara yöneltilen “Ahlak ve Yurttaşlık dersini daha etkili ve ilgi çekici hale getirmek için ne gibi önerileriniz var?” sorusu katılımcıların Ahlak ve Yurttaşlık dersinin daha ilgi çekici ve etkili hale gelmesi ile ilgili önerilere yönelik görüşlerini sunmaktadır. Katılımcıların bu konuda vermiş olduğu cevaplar Tablo 19’da verilmiştir.

Tablo 19. Öğrencilerin ahlak ve yurttaşlık dersinin daha etkili hale getirilmesine yönelik öneri ve görüşleri

Kategori	Kod	f	Katılımcı Kodu
Dijital Materyal	Çizgi film/animasyon	2	K5, K8
	Teknoloji destekli sunum	1	K2
Öğretim Süreci	Oyun/yarışma	2	K6, K9
	Anlamli öğrenme	1	K4
Sınıf Dışı Etkinlikler	Grup çalışmaları	1	K1
	Okul bahçesi etkinlikleri	1	K3
	Açık hava etkinlikleri	1	K7

Tablo 19 incelendiğinde öğrencilerin görüşleri dijital materyal, öğretim süreci ve sınıf dışı etkinlikler kategorileri altında toplanmıştır. Dijital materyal kategorisi; “çizgi film/animasyon (f=2) ve teknoloji destekli sunum (f=1)” kodlarıyla ifade edilmiştir. Öğretim süreci kategorisi; “oyun/yarışma (f=2) ve anlamli öğrenme (f=1)” kodlarıyla açıklanmıştır. Sınıf dışı etkinlikler kategorisi ise “grup çalışmaları (f=1), okul bahçesi etkinlikleri (f=1) ve açık hava etkinlikleri (f=1)” kodlarından oluşmaktadır. İlgili kategorilere ilişkin doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir.

- Dijital materyal kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: “*daha fazla teknolojik araçlarla sunumlar yapılabilir.*” (K2). “*çizgi filmler, animasyonlar daha fazla olabilir.*” (K5). “*daha fazla animasyon videolar olabilir.*” (K8).
- Öğretim süreci kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: “*evet, daha iyi öğrendim.*” (K4). “*..daha*

fazla oyun ve yarışmalar olsun.” (K6). “*Oyunlar ve yarışmalar daha fazla olmalı.*” (K9).

Sınıf dışı etkinlikler kategorisine ilişkin doğrudan örnek alıntılar: “*grup çalışmaları daha çok yapılınsın.*” (K1). “*sadece sınıfta değil, okul bahçesinde de etkinlikler yapabiliriz. Hem daha fazla öğrenci görebilir.*” (K3). “*açık havada da etkinlikler yapılmalı.*” (K7).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada Ahlak ve Yurttaşlık Eğitimi dersinin ortaokul öğrencilerinin ahlaki olgunluk ve etkin vatandaşlık düzeylerine etkisini belirlemek amacıyla nicel ve nitel yöntemlerle incelenmiştir. Yapılan araştırmanın sonuçları incelendiğinde elde edilen öntest ve sontest bulguları, kontrol ve deney grupları arasında etkin vatandaşlık düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Deneysel işlem

uygulandıktan sonra yapılan sönest analizleri ise, deney grubunun ortalama puanlarında artış gözlenmesi yürütölen deneysel işlemin etkili olduğunu göstermektedir. Yıldırım (2019) tarafından okul dışı ortamlarda yürütölen deneysel araştırmanın, ortaokul öğrencilerinin etkin vatandaşlık değeriğine anlamlı katkısının olduğu görölmüştür. Yıldırım ve Çalışkan (2022), okul dışı ortamlarda uygulanan değeri eğitim programının öğrencilerin etkili vatandaşlık değeri düzeylerini olumlu yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Morris ve Cogan (2001) tarafından yürütölen bir çalışmada ise okulların genel olarak vatandaşlık değeriğinin geliştirilmesine önemli katkılar sağladığı bildirilmiştir.

Araştırmanın ikinci problem durumu ile ilişkili bulgular Ahlak ve Yurttaşlık Eğitimi dersinin öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyleri üzerinde öntest-sönest arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı ancak sönest puanlarında artış yaşandığını ortaya koymaktadır. Nitekim Ceylan ve Bozkurt (2023), değeri eğitiminin okul öncesi dönemden başlayarak tüm kademelerde ahlak , karakter ya da kişilik eğitimi şeklinde programların içerisinde dahil edildiğini belirtmektedir. Bu durum değeri eğitiminin öğrencilerin ahlaki olgunluklarını geliştirmesine katkı sağlamaktadır. Çalışkan ve Yıldırım (2020) tarafından yapılan araştırma sonucunda, seçmeli hukuk ve adalet dersinin öğrencilerin adil olma değeri düzeylerini artırmada istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşturmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada kullanılan ölçeklerin kısa süreli değerişimleri elde etmede sınırlı duyarlılığa sahip olması da bu sonucu etkileyen bir etken olarak değeriendirilebilir. Elde edilen bulguların ahlak ve yurttaşlık eğitiminde uzun vadeli, yapılandırılmış, aktif katılıma dayalı süreçlerin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Öğrenci ve öğretmenlerle yürütölen görüşmelerden elde edilen bulgular, Ahlak ve Yurttaşlık dersinde öğrencilerin bilişsel ve duyuşsal açıdan anlamlı etkiler bıraktığını ortaya koymaktadır. Bu ders sayesinde öğrencilere demokratik vatandaşlık, ahlaki farkındalık, hukuk bilinci ve toplumsal sorumluluk gibi sosyal yaşamda kritik bir yere sahip olan alanlarda değeri çıkıtların kazandırıldığı görölmüştür. Nitekim okullar aracılığıyla çocukluk yıllarından itibaren bireylere kazandırılmak istenen yurttaşlık kazanımları, öğrencilere yurttaşlık değeri, davranışları ve tutumları kazandırarak onların ileriki yaşamlarını şekillendirmektedir (Topal, 2024). Yurttaşlık eğitimi verilirken günümüzün ihtiyaçlarına göre duyarlı, aktif katılımcı, evrensel insan hakları temelinde dayanan, farklılıkları tanıyan ve kabul eden yurttaşların yetişmesini destekleyecek şekilde uygulanmalıdır (Şimşek, 2012). Bu doğrultuda söz konusu dersin yalnızca bilgi aktarımı süreci olarak görölmemesi ve değeri odaklı bir yaşam rehberi haline dönüştürölmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin Ahlak ve Yurttaşlık dersinin genel amacına yönelik fikirleri incelendiğinde, bu dersin yalnızca bilgi aktarımına odaklanan bir müfredat olmadığı; bireyin karakter gelişimine ve toplumsal uyum sürecinde bütöncöl bir role sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda okullarda eğitim kalitesinin

kaynakların varlığı ve ulaşılabilirliğiyle, öğrenci performansının ise öğretmenlerin bilgi, beceri ve tutumlarına bağlı olduğu göz ardı edilmemelidir (Mayalı, 2023). Bulgulara göre dersin amacının değeri gelişimi, toplumsal gelişim ve farkındalık oluşturma gibi üç temel boyutta yoğunlaştığı görölmektedir. Bu bulgular, söz konusu dersin eğitim sisteminde yalnızca bir ders değil, toplumsal yapının inşasında önemli bir unsur olduğuna dikkat çekmektedir.

Ahlak ve Yurttaşlık dersinin öğrencilerin vatandaşlık değeriğinin gelişimine katkısına yönelik katılımcı ifadelerinden elde edilen bulgular, bu dersin yalnızca bilişsel düzeyde değil, değeri temelli yurttaşlık anlayışının gelişiminde de etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, dersin yalnızca soyut bilgi aktarımıyla sınırlı kalmayıp öğrencilerde düşünsel ve ahlaki bilinç gelişimine yönelik yüksek bir kapasiteye sahip olduğunu göstermektedir. Bu bütöncöl etki, dersin öğrencilerde toplumsal sorumluluk anlayışının gelişimine de doğrudan katkı sağladığını ortaya koymaktadır.

Öğretmenler, Ahlak ve Yurttaşlık dersinin öğrencilerde hukuki bilinç, vatandaşlık bilinci ve çevre duyarlılığının gelişimine önemli katkılar sağladığını ifade etmektedir. Kara (2023, s.1190), lise birinci sınıf Ahlak ve Vatandaşlık Eğitimi öğretim programı içeriğinin; hak, kanun önünde eşitlik arasındaki ilişki, temel özgürlükler, kamusal özgürlükler, olası sınırlar ve kısıtlamalar, başkalarının özgürlüğünü içselleştirme, hukuk devleti, haklar ve sorumluluklar gibi kavramlar etrafında şekillendiğini tespit etmiştir. Bu doğrultuda ders, öğrencilerde kişisel farkındalık ile toplumsal sorumluluk arasında bağlantı kurarak bütöncöl bir vatandaşlık anlayışının gelişimine zemin hazırlamaktadır.

Öğretmen ve öğrenci görüşleri birlikte ele alındığında Ahlak ve Yurttaşlık dersinde adalet, saygı ve çevre bilinci gibi değeriğinin içselleştirildiği ve bu değeriğinin günlük yaşama yansıtıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda, söz konusu dersin değeri temelli eğitim anlayışını yaşamla birleştiren bir yapıya sahip olduğu görölmektedir. Yıldırım (2019) tez çalışmasında, değeri eğitime yönelik bir model önerisi olarak değeri içselleştirme kavramını ele almıştır. Bu modelde, öğrencilerin kazandıkları değeriği yaşantıya dönüştürebilecekleri ortamların oluşturulması ve bu yolla değeriğinin pekiştirilmesi ön plana çıkarılmaktadır.

Ahlak ve Yurttaşlık dersinin öğrencilerin toplumsal yaşamda değeri temelli davranışlar sergilemelerini, sorumluluk bilincini geliştirmelerini ve sosyal ile duyuşsal becerilerini güçlendirmelerini desteklediği tespit edilmiştir. Çalışkan ve Yıldırım (2020, s.45), seçmeli hukuk ve adalet dersinin öğrencilerin sorumluluk değeriğinin gelişiminde etkiye sahip olduğu görölmüştür. Araştırmanın sonucu ve ilgili literatür birlikte değeriğendirildiğinde ders sürecinde ve etkinlikler aşamasında sorumluluk değeriğine yer verilmesinin öğrencilerin bu alandaki gelişimini olumlu yönde etkilediği söylenebilir. Yılmaz (2021, s.202), değeriğinin duyuşsal boyutunun kavranmasının daha sağlıklı sonuçlar kazandıracağını ve özellikle öğretim programında kök

değerler olarak ele alınan adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, sevgi, saygı, sorumluluk, vatansızlık ve yardımseverlik gibi konularda günlük hayatta karşılaşılabilecek durumların doğaçlama yapılarak değerlerin önemine dikkat çekilebileceğini ifade etmiştir.

Öğretmen görüşleri bağlamında değerlendirildiğinde Ahlak ve Yurttaşlık dersi müfredatının özellikle dijitalleşme açısından yeniden gözden geçirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Müfredatın insan hakları, çevre bilinci ve farklılıklara saygı; yaşamla ilişkili öğrenme anlayışları ile etkinlik temelli yaklaşımların artırılması yönünde değiştirilmesi modern toplumsal ve teknolojik dönüşümlerle uyumlu hale getirilmesi sonucuna ulaşılmıştır. Yıldız (2023, s.110) tarafından yapılan bir çalışmada, öğrenci ahlakının daha çok müfredat yoluyla eğitilecek değerlerle ilgili olduğu ve öğretmenlerden bu ileri ahlaki değerlere sahip olmaları, değerleri öğrencilere içselleştirmeleri, velilerle olumlu ilişkiler kurması ve mesleğe tutkulu bağlılık göstermeleri beklendiği ifade edilmektedir.

Öğretmen görüşleri incelendiğinde öğrencilerin yurttaşlık hak ve sorumluluklarına yönelik bilinç farkındalıklarının ders dışı etkinlikler sayesinde önemli bir işleve sahip olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Ders dışı etkinlikler içerisinde özellikle sosyal sorumluluk ve aktif katılımı öne çıkaran yöntemlerin etkili olduğu ifade edilmektedir. Yıldırım (2019), okul dışı ortamlarda değerler eğitimi çalışmalarının öğrencilerin sorumluluk değerinin gelişimine katkı sağladığını tespit etmiştir. Yılmaz (2021, s.202) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, ahlak öğretiminde eğitsel dramalar ve doğaçlama tekniği ile çeşitli ahlaki değerlerin öğrenciler tarafından canlandırılması bu değerlerin duygusal boyutunu kavrama açısından olumlu katkı sağlayacağını ifade edilmiştir. Ekinci (2024) tarafından yazılan bir tez çalışmasında, öğrencilerin yaşayarak ve uygulayarak değerleri tam anlamıyla içselleştirerek yaşantılarında uygulayabilir hale gelmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ancak bunu sadece sınıf içinde ve müfredatın öngördüğü süre içinde öğrencilere kazandırmanın mümkün olmadığı, değerlerin yaşantıya dönüştürülmesi ve öğrenciler tarafından içselleştirilmesi noktasında ders dışı etkinliklerin önemli bir role sahip olduğu düşünülmektedir. Topal (2024, s.124) tarafından yapılan bir çalışmada, yurttaşlık eğitiminin öğrenciler için erişilebilir, ilgi çekici ve anlamlı kılınması amacıyla aktif öğrenme yöntemleri kullanılabileceği ifade edilmiştir.

Öğrenci önerileri incelendiğinde Ahlak ve Yurttaşlık dersinin etkililiğinin artırılması için teknoloji destekli öğretim, anlamlı öğrenme ve oyun temelli yaklaşımlarla sınıf dışı etkinliklerin bütüncül şekilde ele alınması sonucuna ulaşılmıştır. Dersin ilgi çekici hale getirilmesi öğrencilerin öğrenme sürecine aktif katılımını güçlendireceği ifade edilmektedir. Üçel ve Karagözoğlu (2024, s.688) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, Web 2.0 teknolojileriyle desteklenen yaratıcı drama yönteminin öğrencilerin derse karşı tutum ve akademik başarılarına anlamlı düzeyde olumlu katkı sağlamasından dolayı etkili bir öğrenme ortamı için farklı konularda kullanılabilirliği ifade edilmiştir. Ayrıca somutlaştırma

kaynakları da kullanılmalıdır. Öngören (2023, s.335) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, program tasarımcılarının ders kitabında yer alan soyut kavramları somut örneklerle sunması gerektiği ifade edilmiştir. Arıcı (2025, s.178), değerler öğretiminin yalnızca sınıf duvarlarıyla sınırlı kalması dezavantajını bertaraf etme niteliğiyle dijital araçlar aracılığıyla öğrenme çocuk ve gençlerin günlük yaşam rutinleri içerisinde kolaylıkla erişilebilir yapıda olduğu ve bunun sayesinde karşılıklı öğrenme, yeniden düzenleme, bilgiyi oluşturma ve geliştirme avantajını taşıdığını ifade etmektedir.

Ahlak ve Yurttaşlık dersinde öğrenci merkezli etkinliklerin akademik başarıya etkisinin bilişsel ve sosyal gelişim boyutlarıyla birlikte ele alınması sonucuna ulaşılmıştır. Ders etkinliklerinin doğrudan ölçülebilir akademik performanstan çok öğrenme niteliğini artıran dolaylı bir akademik katkı sağladığını gösteren sonuçlar elde edilmiştir. Topal ve Haçat (2025, s.635) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, öğretmenler tarafından öğrencilerin keşfetme sürecinde yaşamlarına odaklanarak sorular sorma ve etkileşim kurmayı kolaylaştırıcı etkinlikler düzenleyebilecekleri ifade edilmektedir.

Araştırma bulguları incelendiğinde Ahlak ve Yurttaşlık dersinin etkileri ve bu dersten daha fazla nasıl verim alınabileceğine yönelik düşüncelere ulaşılmaktadır. Ahlak ve Yurttaşlık dersi, hukuk bilinci ve demokratik vatandaşlık değerlerini geliştirerek öğrencilerde hak, adalet, özgürlük gibi kavramların oluşmasına katkı sağlayabilmektedir. Ahlak ve Yurttaşlık dersinde öğrencilerde ahlaki olgunluk ve evrensel değer farkındalığının arttığı görülmüştür. Böylece öğrenciler dürüstlük, sevgi, saygı, yardımlaşma ve adalet gibi değerleri içselleştirebilmektedirler. Öğrenci görüşlerinden elde ettiğimiz bir başka bulguya göre bu ders toplumsal sorumluluk ve çevresel duyarlılığı kazandırmaktadır.

Öğretmen görüşlerine göre bu dersin içeriği öğrencilerin günlük yaşamla doğrudan ilişki kurmasına katkı sağlamaktadır. Bunun yanında bu ders; adalet, çevre duyarlılığı, empati, iletişim, sorumluluk gibi temel değerleri de davranışa dönüştürebilmektedir. Ahlak ve Yurttaşlık dersinin diğer bir önemli işlevi de toplumsal uyum, insan haklarına duyarlılık, çevre bilincinin geliştirilmesi ve kurallara saygı gibi toplumsal açıdan önemli görülen durumların öğrencilere kazandırılmasıdır. Öz (2021, s.454) tarafından yapılmış olan bir çalışmada, çocuklara değerler ve ahlaki ilkeler, formel ve informal anlamda toplumsallaşma faktörlerinden olan aile ve okul vasıtasıyla aktarılması ve yaşayarak öğretilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Öğretmenlere göre müfredatta bu ders ile ilgili dijital vatandaşlık, dijital etik ve medya okuryazarlığı gibi günümüze ait konulara daha fazla yer verilmelidir. Dersin öğretiminde etkin katılım, drama, oyunlaştırma, tartışma gibi öğrenci merkezli yöntemlerinin kullanılmasının daha etkili olabileceği ifade edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre Ahlak ve Yurttaşlık dersi sadece akademik değil, bütüncül bir karakter eğitimi işlevi de ortaya koymaktadır. Kozan ve Işıkdöğün (2025, s.449) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada öğrencilerin sınav odaklı

eğitilmeleri, birbiriyle yarış halinde olmaları onlar üzerinde hırs, kaygı ve stres kaynaklı olumsuzluklara neden olabileceği ifade edilmiştir. Bu olumsuzlukların önüne geçmek için akademik sürecin öğrencinin duygu ve düşünce dünyasını da besleyerek ilerlemesi gerektiği ve bu süreçte öğrencilerin ahlaki gelişimlerinin takip edilmesi gerekli durumlarda destek verilmesi öğrencinin eğitim ve kişisel hayatı açısından faydalı sonuçlar doğurabileceği tespit edilmiştir.

Bu ders ile ilgili öğretmenlerin vurguladığı demokratik vatandaşlık, çevre ve insan hakları duyarlılığı, hak ve sorumluluk bilinci gibi temaların, Türkiye Yüzyılı Maarif Modelinde ön plana çıkan adalet, saygı, sorumluluk değerleriyle doğrudan uyumlu olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda Ahlak ve Yurttaşlık dersinin içeriği, çağdaş eğitim merkezinde bulunan değer temelli öğrenme anlayışına katkıda bulunmaktadır. Eren ve Eren (2025, s.319) yaptıkları çalışmada, yeni Maarif Modelinin bireysel farklılıklara duyarlı, öğrenci merkezli ve disiplinler arası bir yaklaşımı benimsemekte; sosyal-duygusal öğrenme, dijital okuryazarlık ve yaşam boyu öğrenme gibi becerilerle desteklenmiş çağdaş bir yurttaş profili sunduğunu belirtmektedir.

Öneriler

Araştırmada elde edilen bulguları göz önünde bulundurduğumuzda birden fazla önerilerin ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bu çalışma sonuçları ve literatür dikkate alınarak aşağıdaki öneriler getirilebilir.

1. Ahlak ve Yurttaşlık dersi sadece bilgi aktarmak için değil öğrencinin aktif katılımına ve tartışmaya dayalı öğrenmeye dayanarak yeniden yapılandırılmalıdır.

2. Öğrenciler açısından bu dersi daha ilgi çekici hale getirmek için animasyon, çizgi film gibi teknoloji destekli materyaller kullanılmalıdır. Ahlak ve Yurttaşlık dersinde öğrencilerin aktif katılımını sağlayacak öğretim yöntem ve teknikleri kullanılmalıdır. Bu öğretim ve yöntem teknikleri tartışma, drama, rol yapma, oyunlaştırma gibi yöntemlerle gerçekleştirilebilir.

3. Toplum hizmeti etkinlikleri, çevre temizliği kampanyaları, okul bahçesi uygulamaları gibi sınıf dışı etkinliklerle Ahlak ve Yurttaşlık dersinde öğrencilere kazandırılmak istenen değerler günlük yaşama aktarılmalıdır.

4. Sınıf dışı uygulamalara daha çok yer verilmeli ve özellikle sosyal sorumluluk projeleri ile öğrencilerin toplumsal farkındalığı artırılmalıdır. Sosyal sorumluluk projelerine ailelerin de katılımını sağlayarak öğrencilerin öğrendikleri değerleri aile ortamında da uygulamaları teşvik edilmelidir.

5. Ahlak ve yurttaşlık dersinin müfredatında dijital vatandaşlık, çevre bilinci, medya okuryazarlığı gibi güncel temaların yer alması gerekmektedir.

Summary

Introduction

Education refers to a dynamic process that continues throughout life and develops an individual's mental,

emotional, and behavioral aspects. Education begins first in the family and then continues in every area of society. In the education process, individuals not only acquire knowledge, but also gain values, attitudes, and moral behaviors. In this respect, education plays an important role in realizing the moral values and good citizenship characteristics that society wants to instill in individuals.

The importance of moral education is necessary in terms of teaching individuals to distinguish right from wrong, conforming to social values, and developing conscience. Civic education plays an important role in teaching and developing good citizenship traits, making individuals aware of their rights and responsibilities, and enabling them to become active and participatory individuals who uphold democratic values.

The acquisition of moral values and civic awareness is possible through the cooperation of schools, families, and the community. This cooperation can play a particularly important role during childhood and adolescence. This is because high-quality moral education during these periods directly affects an individual's character development. Furthermore, incorporating cultural values and social norms into the educational process can also facilitate the internalization of moral values.

Studies conducted in recent years show that individuals' levels of moral maturity and active citizenship are influenced by many factors, such as social relationships and educational policies. In this regard, it is important to approach Ethics and Citizenship Education courses with a participatory and value-based approach, in addition to their theoretical component.

The aim of this study is to determine the extent to which the Ethics and Citizenship course affects students' levels of moral maturity and active citizenship. A review of the relevant literature reveals that there are no experimental studies on the effect of the Ethics and Citizenship course on students' levels of moral maturity and active citizenship. Therefore, this study experimentally examined students' levels of moral maturity and active citizenship values. Subsequently, teacher and student interviews supported the study and contributed to the research. Beyond these objectives, this research is expected to help educators, parents, policymakers, and other stakeholders develop strategies and tactics to support students' moral development.

Method

The method used in this study is a mixed-method design that combines quantitative and qualitative methods. Thanks to the mixed-method design, different disciplines and methods have been integrated and comprehensive answers have been provided to the research questions. In the study, quantitative data were first collected and analyzed, and then the qualitative phase was initiated. An exploratory-sequential mixed-method design was used in the qualitative phase. With this design, a deep understanding of the subject was developed at the initial stage.

A quasi-experimental design was used to determine the effect of the Ethics and Citizenship Education course on students' levels of moral maturity and active citizenship. The experimental group was taught using a program focused on course outcomes, student-centered, and interactive, while no intervention was made to the control group. In the qualitative phase, a phenomenological design was used to analyze students' and teachers' perceptions of moral maturity and active citizenship. The data obtained were analyzed in the form of pre-tests and post-tests by applying the Moral Maturity and Active Citizenship Level scales. The qualitative data were interpreted using content analysis.

Results

In the context of quantitative design, moral maturity and active citizenship values were measured using scales, and research findings were obtained through pre-test and post-test applications. Participants' moral maturity levels showed a normal distribution according to the data obtained in the pretest. These data were analyzed using an independent samples t-test, and no statistically significant difference was found between the experimental and control groups. These findings indicate that the groups had similar characteristics in the early stages of the study and that internal validity was ensured. The post-test administered at the end of the Ethics and Citizenship Education course did not reveal a statistically significant difference in the moral maturity levels of the experimental and control groups. The scores obtained in the pre-test and post-test administered to both groups indicate that there was no significant improvement in the short term. This may be due to the duration of the course, the methods used in the course, and the limited sample size.

Looking at the pretest data obtained regarding students' levels of active citizenship, it was found that these data followed a normal distribution. These data were analyzed using an independent samples t-test. It was found that there was no statistically significant difference between the pretest results of the experimental and control groups. In the posttest phase, no significant difference was found between the active citizenship levels of the experimental and control groups. When the pretest and posttest applications are compared, it is seen that neither group showed significant improvement in the short term. These findings suggest that the course may have a limited effect on active citizenship values or that the sample size was insufficient to reveal a significant difference.

Discussion

This study emphasizes that education is a lifelong, holistic development process that involves collaboration between the family and the community. It is stated that moral education and citizenship education, which are included in the scope of the study, play an important role in transmitting social values by shaping individuals' knowledge, skills, and attitudes. Schools have important

roles in this process. The experimental findings obtained in the study show that the Moral and Citizenship Education course given throughout an academic year did not produce a statistically significant change in the moral maturity and active citizenship levels of middle school students. These findings can be explained by the complexity of the education system and the difficulty of achieving the desired changes in the short term. Moral development and effective citizenship awareness cannot bring about the desired changes in the short term.

Pedagogical Implications

To foster moral development and effective citizenship awareness, the process must be long-term, reinforcing, and student-centered. Other factors affecting the findings include the limited sample size and the inadequacy of the methods and techniques used. Future studies are recommended to be active participation-based and long-term.

To make this course more interesting for students, technology-supported materials such as animations and cartoons should be used. Teaching methods and techniques that ensure active student participation should be used in Ethics and Citizenship courses. These teaching methods and techniques can be implemented through methods such as discussion, drama, role-playing, and gamification. Students' social awareness should be increased through community service activities, environmental clean-up campaigns, school garden projects, and extracurricular activities, especially social responsibility projects. The values that the Ethics and Citizenship course aims to instill in students should be transferred to their daily lives. By ensuring the participation of families in social responsibility projects, students should be encouraged to apply the values they have learned in the family environment as well. It is recommended that current topics such as digital citizenship, environmental awareness, and media literacy be included in the Ethics and Citizenship course curriculum.

Araştırmanın Etik Taahhüt Metni

Yapılan "Ahlak ve Yurttaşlık Eğitimi Dersinin Öğrencilerin Ahlaki Olgunluk ve Etkin Vatandaşlık Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi" başlıklı bu çalışmada bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulduğu; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifatın yapılmadığı, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde "Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi ve Editörünün" hiçbir sorumluluğunun olmadığı, tüm sorumluluğun Sorumlu Yazara ait olduğu ve bu çalışmanın herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiş olduğu sorumlu yazar tarafından taahhüt edilmiştir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar arasında çalışmanın yayınlanmasında potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Yazar Katkı Oranı

Yazarların çalışmaya katkı oranları eşittir.

Fon Bildirimi

Çalışmanın hazırlanması, uygulanması ve yayımlanması için herhangi bir kurum ya da kuruluştan fon alınmamıştır.

Veri Paylaşım Bildirimi

Araştırma kapsamında elde edilen veriler isteyen kişi ya da kurumlarla makul düzeyde paylaşılabilir.

Etik Onayı

“Ahlak ve Yurttaşlık Eğitimi Dersinin Öğrencilerin Ahlaki Olgunluk ve Etkin Vatandaşlık Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi” başlıklı bu araştırma, Siirt Üniversitesi Etik Kurul’unda 11.02.2025 tarihli ve 8503 sayılı karar neticesinde etik rapor almaya uygun görülmektedir. Çalışma süreci ilgili kurulun belirlediği etik ilkeler doğrultusunda yürütülmektedir.

Katılım izni

Araştırmaya katılan katılımcılardan izin alınmış alınmıştır.

Yayın izni

Yazarlar çalışmanın yayınlanmasını onaylarlar.

Yapay Zeka Bildirimi

Araştırmanın yazımı aşamasında herhangi bir yapay zeka aracı kullanılmamıştır.

Ethical Statement of the Study

It has been undertaken by the authors of this study that the scientific, ethical and citation rules have been followed in the writing process of the study titled “Examining the Effect of Ethics and Citizenship Education Courses on Students' Moral Maturity and Active Citizenship Levels”; no falsification has been made on the collected data, “Academia Journal of Educational Research and Editor” has no responsibility for any ethical violations to be encountered, all responsibility belongs to the author (s) and the study has not been sent to any other academic publication environment for evaluation

Conflict of Interests

There is no potential conflict of interest between the authors in the publication of the study.

Author Contribution

All authors contributed equally to the study.

Funding

The authors did not receive support from any organization for the submitted work.

Data Availability

Data are available upon reasonable request from the corresponding author.

Ethical Approval

This study, titled “An Examination of the Impact of the Ethics and Citizenship Education Course on Students' Moral Maturity and Levels of Active Citizenship,” has been deemed eligible to receive an ethics report by the Siirt University Ethics Committee pursuant to Decision No. 8503 dated 11.02.2025. The research process is being conducted in accordance with the ethical principles established by the relevant committee.

Consent for Publication

The publication of this study has been approved by all authors.

Artificial Intelligence Statement

No artificial intelligence tools were used during the writing of this study.

Kaynaklar

- Akagündüz, S. (2016). *Türkiye’de ahlak eğitimi üzerine bir inceleme* [Yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. [YökTez No:431288]
- Akbaş, O. (2008). Değer eğitimi akımlarına genel bir bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 9–27. <https://izlik.org/JA64KK44PS>
- Aktaş, H., & Kartopu, S. (2024). Üniversite öğrencilerinin dindarlık eğilimlerine göre ahlaki olgunluk düzeylerinin incelenmesi: Gümüşhane Üniversitesi örneği. *The Journal of Academic Social Science*, 4(35), 121–143. <https://doi.org/10.16992/ASOS.6523>
- Alanka, D. (2024). Nitel bir araştırma yöntemi olarak içerik analizi: Teorik bir çerçeve. *Kronotop İletişim Dergisi*. <https://izlik.org/JA92LL24LY>
- Arıcı, H. Y. (2025). Dijitalleşme ve değer algısı: Dijital uygulamaların olumsuz etkilerine karşı çocuk ve gençler için alternatif dijital yaklaşımlar. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. <https://doi.org/10.17859/pauifd.1641542>
- Arslan, A., & Eker, C. (2019). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Nobel Yayıncılık.
- Avcı, M., & Memişoğlu, H. (2016). Kültürel miras eğitime ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri. *İlköğretim Online*. <https://doi.org/10.17051/io.2016.58630>
- Ay, M. F. (2020). Ahlaki olgunluk ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Bilimname*. <https://doi.org/10.28949/bilimname.669957>
- Aydın, M. Z. (2019). *Ailede ahlak eğitimi*. Timaş Yayınları.
- Aygün, İ. (2024). Ahlak nedir? Kapsayıcı açıklama denemesi. Republica. <https://republica.tr/ahlak-nedir-kapsayici-bir-aciklama-denemesi/>
- Bektaş, Ö. & Zabun, E. (2019). Vatandaşlık eğitiminde değerler karşılaştırması: Türkiye ve Fransa. *Değerler Eğitimi Dergisi*. <https://doi.org/10.34234/ded.512221>
- Bodur, H. (2017). Etiğin alet çantasına bakmak: Ahlak, etik ve ilintili temel kavramlar üzerine notlar. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*. <https://izlik.org/JA83YP42TY>
- Ceylan, A., & Bozkurt, E. (2023). Avrupa Birliği ülkelerinden İngiltere, Almanya, İsveç ve Fransa’nın değerler eğitimine yönelik bir derleme çalışması. *Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi Psikoloji Dergisi*, 1(1), 33–45. <https://izlik.org/JA45GA94MS>
- Cogan, J. J., & Morris, P. (2001). Yurttaşlık değerlerinin gelişimi: Genel bir bakış. *Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 35(1), 1–9.

- Creswell, J. W. (2013). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). SAGE Publications.
- Çalışkan, H., & Yıldırım, Y. (2020). Ortaokul öğrencileri için etkin vatandaşlık değerleri ölçeğinin (EVDÖ) geliştirilmesi. *Millî Eğitim*. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.742091>
- Çalışkan, H., & Yıldırım, Y. (2020). Seçmeli hukuk ve adalet dersinin ortaokul öğrencilerinin adil olma ve sorumluluk değerlerine etkisi. *Journal of Multidisciplinary Studies in Education*. <https://izlik.org/JA23WW43ZU>
- Çalışkan, H., & Yıldırım, Y. (2022). *Okul dışı ortamlarda değerler eğitimi*. Pegem Akademi.
- Çekin, A. (2013). Öğretmen adaylarının ahlaki olgunluk düzeyleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/210003>
- Çetin, N., & Balanuy, Ç. (2015). Değerler ve eğitim ilişkisi üzerine. *Kayı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*. <https://doi.org/10.20981/kuufefd.03311>
- Çevik, M. S., & Erçetin, Ş. Ş. (2021). Vatandaşlık algısı ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*. <https://doi.org/10.26466/opus.938404>
- Değirmenci, Y., & Eskici, B. (2019). Öğretmen adaylarının etkin vatandaşlık algılarının incelenmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 234–256. <https://doi.org/10.26466/opus.537074>
- Düzce, H. A. (2019). *Eğitim fakültesi öğrencilerinin demokratik algı ve tutumları ile ahlaki olgunlukları arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi. [Yök Tez No:632638]
- Ekinci, F. (2024). *Demokrasi, insan hakları ve yurttaşlık sosyal kulüp faaliyetleri yoluyla ortaokul öğrencilerinin demokratik değer anlayışının geliştirilmesi* [Yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Eren, E., & Eren, M. (2025). Türkiye yüzyılı maarif modeli'nin vatandaşlık eğitimi üzerine incelenmesi [Sözlü bildiri]. 1. Uluslararası Eğitim Kongresi. <https://doi.org/10.5281/ZENODO.17481257>
- Kara, İ. (2023). Fransa'daki liselerde okutulan ahlak ve vatandaşlık eğitimi öğretim programlarının incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(2), 1172–1194. <https://doi.org/10.17679/inuefd.1296075>
- Kaya, M., & Aydın, C. (2011). Üniversite öğrencilerinin dini inanç ile ahlaki olgunluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. <https://izlik.org/JA59PJ37ZK>
- Kozan, L., & Işıkoğan, D. (2025). Akademik başarıya katkısı açısından ahlak eğitimi ve ahlaki kazanımlar. *Dicle İlahiyat Dergisi*. <https://doi.org/10.58852/dicd.1808114>
- Mayalı, T. (2023). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretim yöntem ve teknikleri ile araç-gereç kullanım durumlarının incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Aksaray Üniversitesi. <https://hdl.handle.net/20.500.12451/11733>
- Merriam, S. B. (2013). *Qualitative research: A guide to design and implementation* (3rd ed.). Jossey-Bass.
- Meydan, H. (2021). Bir beceri olarak ahlak ve eğitimi: Ahlaki gelişim kuramlarına dayalı bir inceleme. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*. <https://doi.org/10.29288/ilted.890349>
- Nas, M. (2023). Gençlik dönemi din, ahlak ve değerler eğitimiyle ilgili sorunlar. *Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities*. <https://izlik.org/JA85ED29WK>
- Öngören, H. (2023). Ortaokul öğretmenlerinin hukuk ve adalet ders kitabına yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Cumhuriyet International Journal of Education*. <https://doi.org/10.30703/cije.1184695>
- Öz, N. (2021). Sosyalizasyon sürecinde ahlâk eğitim ve öğretimi. *Diyanet İlmî Dergi*. <https://doi.org/10.61304/did.738331>
- Şimşek, U. (2012). Küreselleşme sürecinde ulus-devlet ve yurttaşlık eğitimi üzerine bir tartışma. *International Journal of Social Science*. <https://dx.doi.org/10.9761/JASSS.269>
- Tekin, İ. (2017). Ahlaki olgunluk kavramı üzerine kuramsal bir çözümleme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2276–2298. <https://doi.org/10.15869/itobiad.337409>
- Topal, M. (2024). Aktif öğrenme yöntemleriyle yurttaşlık eğitimi. *International Journal of Düzce Educational Sciences*. <https://doi.org/10.62195/ijdes.1586190>
- Topal, M., & Haçat, S. O. (2025). Öğrenci günlükleri ile yurttaşlık okuryazarlığı. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. <https://doi.org/10.37217/tebd.1591252>
- Toraman, S. (2021). Karma yöntemler araştırması: Kısa tarihi, tanımı, bakış açıları ve temel kavramlar. *Nitel Sosyal Bilimler*. <https://doi.org/10.47105/nsb.847688>
- Tutar, H. (2022). Nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik: Bir model önerisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227323>
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). *Genel Türkçe sözlük*. <http://www.tdk.gov.tr>
- Üçel, Z., & Karagözoğlu, N. (2024). İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersinde Web 2.0 araçları ile desteklenen yaratıcı drama yönteminin akademik başarı ve tutuma etkisi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*. <https://doi.org/10.17152/gefad.1342610>
- Yalçın, A. (2023). İlköğretim programlarında ahlak eğitiminin tarihsel gelişimi. *Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi*. <https://doi.org/10.53046/ijotem.1370272>
- Yılar, M. B. & Alan, M. (2024). Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki etkin vatandaşlık öğrenme alanı konularının değerler açısından incelenmesi. *Sosyal Bilgilerde Yenilikçi Araştırmalar Dergisi*, 74–97. <https://doi.org/10.47503/jirss.1302793>
- Yıldırım, S. G. (2019). *Değerler eğitime yönelik bir model önerisi: Değer içselleştirme* [Yüksek lisans tezi]. Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. [Yök Tez No: 581988]
- Yıldırım, Y. (2014). *Ortaokul 5. ve 6. sınıf öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyi ile sosyal tutumlarının incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. [Yök Tez No: 378617]
- Yıldırım, Y. (2019). *Okul dışı etkinlik temelli değerler eğitimi programının öğrencilerin etkin vatandaşlık değerlerine etkisi* [Doktora tezi]. Sakarya Üniversitesi. [Yök Tez No: 609945]
- Yıldız, M. S. (2023). Sosyal bilgiler dersinde ahlaki etik ve değerler eğitimi. *Eğitim ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13294940>
- Yılmaz, M. (2021). Sosyal ve duygusal öğrenme bağlamında ahlak eğitimi dramının yeri. *Tokat İlmîyat Dergisi*. <https://doi.org/10.51450/ilmiyat.897345>